

การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองซึ่งมีผลกระทบต่อรูปแบบ
การจัดตั้งพรรคการเมืองของทหาร

ในบทก่อนทำให้เราทราบว่า ผู้นำทหารซึ่งเข้ามามีบทบาททางการเมือง ได้อาศัย บังคับในด้านต่าง ๆ ที่เอื้ออำนวย จัดตั้งพรรคการเมืองของคน ซึ่งมีลักษณะพิเศษคือ เป็นกลุ่ม การเมืองของชนชั้นนำ ส่วนใหญ่ก็คือ ทหาร เพื่อแข่งขันในการเลือกตั้ง ขณะดำเนินการจัดตั้ง รัฐบาลภายหลังเสร็จสิ้นการเลือกตั้ง ซึ่งก็หมายความว่า กลุ่มทหารได้ใช้รูปแบบโครงสร้างทาง การเมืองในระบอบประชาธิปไตยเป็นเครื่องมือในการมีส่วนร่วมทางการเมือง เพื่อรักษาผล ประโยชน์ของกลุ่มคนต่อไป จากการศึกษาวิเคราะห์พบว่า การก่อตั้งพรรคการเมืองใน พ.ศ. 2500 2501 และ 2512 นั้น มีรูปแบบและกระบวนการที่คล้ายคลึงกัน อาศัยมูลเหตุและปัจจัยเดียวกัน ในการจัดตั้งพรรคการเมือง เช่น ความเข้มแข็งของกลุ่มทหาร ความอ่อนแอของกลุ่มการเมือง อื่น ๆ และช่องว่างทางกฎหมาย เป็นต้น

หลังจากการเลือกตั้ง พ.ศ. 2512 ซึ่งพรรคสหประชาไทยได้รับชัยชนะในการเลือกตั้ง และจอมพลถนอม กิตติขจร หัวหน้าพรรค ซึ่งเป็นผู้นำทหารด้วย ได้เป็นผู้นำรัฐบาลได้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองตามมา หลังจากที่ยอมพลถนอมฯ ได้ปฏิวัติตนเองในปี พ.ศ. 2514 ซึ่งการ เปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้ ก่อให้เกิดผลกระทบต่อปัจจัยที่เอื้ออำนวยต่อการจัดตั้งพรรคการเมืองของ ผู้นำทหารอย่างมาก

เพื่อศึกษา เปรียบเทียบบทบาทการมีส่วนร่วมทางการเมืองของกลุ่มทหารในช่วงที่การเมือง เป็นประชาธิปไตยในยุคหลัง ๆ ซึ่งจะต้องมีการเปลี่ยนแปลงไป จึงจำเป็นต้องศึกษาถึง เหตุการณ์ ต่าง ๆ ที่เปลี่ยนแปลงและมีผลกระทบต่อปัจจัยต่าง ๆ ที่ทหารอาศัยใช้เป็นเครื่องมือในการเข้ามา มีบทบาททางการเมือง ดังนี้

6.1 ลำดับเหตุการณ์ทางการเมืองโดยสังเขป

6.1.1 การปฏิวัติ 14 พฤศจิกายน 2515 ภายหลังจากที่ได้มีการเลือกตั้งเมื่อ วันที่ 10 กุมภาพันธ์ 2512 เสร็จสิ้นแล้ว ปรากฏว่าพรรคสหประชาไทยซึ่งมีจอมพลถนอม กิตติขจร ซึ่งในขณะนั้นดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีและผู้นำขบวนการทหารสูงสุดอยู่ เป็นหัวหน้าพรรคได้รับ

เลือกตั้งมากที่สุด¹ จึงได้ทำการจัดตั้งรัฐบาลโดยมีจอมพลถนอม กิตติขจร เป็นนายกรัฐมนตรีต่อไป และมีพรรคสหประชาไทยเป็นแกนนำในการสนับสนุนในรัฐสภา โดยที่ได้มีการรวบรวมเอาสมาชิกสภาผู้แทนที่มีได้สังกัดพรรค เข้ามาสังกัดภายในพรรค ซึ่งเป็นกำรเพิ่มจำนวนสมาชิกพรรคในรัฐสภามากขึ้น² แต่ต่อมาภายหลังเกิดปัญหารัฐบาลจอมพลถนอม กิตติขจร ไม่สามารถที่จะควบคุมสมาชิกพรรคในรัฐสภาได้ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรพยายามเรียกร้องแสวงหาผลประโยชน์จนทำให้รัฐบาลมีแนวโน้มที่จะขาดเสถียรภาพ³ จอมพลถนอม กิตติขจร จึงได้ทำการยุบสภาและยึดอำนาจการปกครอง เมื่อวันที่ 15 พฤศจิกายน 2515 และล้มเลิกรัฐธรรมนูญการปกครองแบบประชาธิปไตยโดยมีรัฐสภา จึงเป็นอันยุติโดยคณะทหารหันมาใช้ระบบการปกครองโดยรัฐบาลปฏิวัติ ซึ่งมีจอมพลถนอม กิตติขจร เป็นนายกรัฐมนตรี

6.1.2 เหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 รัฐบาลปฏิวัติได้ดำเนินการจัดค่างรัฐธรรมนูญใหม่อีกรั้งหนึ่ง แต่การร่างรัฐธรรมนูญครั้งนี้ก่อให้เกิดปัญหาความขัดแย้ง และความรุนแรงในทางการเมืองตามมา กล่าวคือกลุ่มหลังค่าง ๆ เช่น นักเรียน นิสิตนักศึกษาและประชาชนต่างเรียกร้องให้รัฐบาลเร่งดำเนินการร่างรัฐธรรมนูญให้เสร็จสิ้น และประกาศใช้ด้วยเวลาอันรวดเร็ว ทั้งนี้เพื่อที่จะได้มีการเลือกตั้งทั่วไปและจะมีผลให้การเมืองเป็นประชาธิปไตยอย่างสมบูรณ์ ในครั้งนี้รัฐบาลจอมพลถนอม กิตติขจร ใช้วิธีการปราบปรามผู้รณรงค์เรียกร้องรัฐธรรมนูญดังกล่าวอย่างเฉียบขาด โดยการจับกุมและแต่งตั้งข้อหาขบถ ซึ่งเป็นความผิดร้ายแรงการกระทำดังกล่าวก่อให้เกิดความไม่พอใจอย่างสูงในกลุ่มผู้เรียกร้องรัฐธรรมนูญแล้วแพร่ขยายขอบเขตความไม่พอใจดังกล่าวจนกระทั่งเกิดเหตุการณ์นองเลือด 14 ตุลาคม 2516 และมีผลทำให้จอมพลถนอม กิตติขจร จอมพลประภาส จารุเสถียร ซึ่งเป็นผู้นำทางการเมืองในสมัยนั้นต้องลาออกจากตำแหน่งและเดินทางออกนอกประเทศ อันเป็นการสิ้นสุดยุคเผด็จการทหาร หลังจากนั้นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งนายสัญญา ธรรมศักดิ์ องคมนตรี เป็นนายกรัฐมนตรี จัดตั้งคณะรัฐมนตรีเข้าบริหารประเทศแทนรัฐบาลทหาร ในด้านรัฐสภาได้มีการเลือกสรรสมาชิก

¹ พรรคชาติ มุ่งแก้ว และสุจิต มุญงการ, "พฤติกกรรมการลงคะแนนเสียงเลือกตั้งของคนไทย", หน้า 35.

² เรื่องเดียวกัน.

³ เรื่องเดียวกัน.

สภาธิบดีบัญญัติแห่งชาติ ตักยาก่อตั้งสมาชิกรัฐสภาแห่งชาติขึ้นมาก่อนแล้วสมาชิกสมาชิกรัฐสภาแห่งชาติดังกล่าวนี้
จะได้นำการคัดเลือกสมาชิกสภาธิบดีบัญญัติแห่งชาติจากสมาชิกสมาชิกรัฐสภาแห่งชาตินั้นเอง

6.1.3 การร่างรัฐธรรมนูญ พ.ศ.2517 สภาธิบดีบัญญัติแห่งชาติได้
ดำเนินการจัดร่างรัฐธรรมนูญจนเสร็จสิ้นและประกาศใช้เป็นรัฐธรรมนูญปกครองราชอาณาจักร
พ.ศ.2517 ซึ่งรัฐธรรมนูญฉบับนี้เป็นที่กล่าวขวัญกันว่า เป็นรัฐธรรมนูญที่เป็นประชาธิปไตยที่สุด¹
กล่าวบทบัญญัติที่กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญนั้น เป็นไป เพื่อให้มีหลักประกันสำหรับสิทธิหน้าที่และอำนาจ
อธิปไตยของประชาชนชาวไทย โดยปราศจากการครอบงำของอำนาจเผด็จการ เนื้อหารายละเอียด
ส่วนใหญ่พบว่า เป็นไปตามเจตนารมณ์ที่ต้องการให้มีการพัฒนาการเมืองให้เป็นประชาธิปไตย

6.1.4 การเลือกตั้งพ.ศ.2518 ต่อมาในปี พ.ศ.2518 ก็ได้จัดให้มี
การเลือกตั้งทั่วไปขึ้นตามรัฐธรรมนูญ ฉบับดังกล่าวในวันที่ 26 มกราคม 2518 ในครั้งนั้นมีพรรค
การเมืองเกิดขึ้นเป็นจำนวนมาก และบรรยากาศการรณรงค์หาเสียงโดยพรรคการเมืองเป็นไปอย่าง
เข้มข้นเพราะการเลือกตั้งนี้มีความหมายว่า พรรคการเมืองจะเป็นผู้จัดตั้งรัฐบาลได้² ซึ่งมีไม่บ่อยนัก
ในสังคมไทย ผลปรากฏว่าพรรคประชาธิปัตย์ซึ่งมีหม่อมราชวงศ์เสนีย์ ปราโมช เป็นหัวหน้าพรรค
ได้รับเลือกตั้งมากที่สุด และได้ดำเนินการจัดตั้งรัฐบาลผสมในระหว่างพรรคการเมืองต่าง ๆ
ที่มีสมาชิกได้รับเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร แต่รัฐบาล ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช ก็ได้อ
รับความไว้วางใจจากสภา จึงต้องมีการหาเสียงในสภาเพื่อค้นหาหัวหน้ารัฐมนตรีใหม่
ผลปรากฏว่า ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช หัวหน้าพรรคกิจสังคม อดีตประธานสภาธิบดีบัญญัติแห่งชาติ
ซึ่งมีเสียงสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในสังกัดที่ได้รับเลือกตั้ง เป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเพียง
18 เสียง³ ได้รับการลงคะแนนเสียงให้เป็นผู้จัดตั้งรัฐบาล ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้รวบรวม
เสียงสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจากพรรคต่าง ๆ เช่น พรรคชาติไทย พรรคธรรมสังคม พรรคไท
 เป็นต้น จัดตั้งเป็นรัฐบาลและได้รับความไว้วางใจจากสภาได้ดำเนินการบริหารประเทศต่อไป

¹ ชัยอนันต์ สมุทวณิช, ปัญหาการแก้ไขรัฐธรรมนูญ และประชาธิปไตย, (กรุงเทพ :
เจ้าพระยาการพิมพ์, 2526), หน้า 42.

² พรศักดิ์ ม่องแก้ว, "พฤติกรรมการณ์ลงคะแนนเสียงเลือกตั้งของคนไทย", หน้า 35.

³ เรื่องเดียวกัน.

เนื่องจากในช่วงเวลาดังกล่าว เป็นช่วงที่มีการเปลี่ยนแปลงไปทางการเมืองหอสมควร กล่าวคือ ภายหลังจากเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 มีผลให้มีอำนาจและอิทธิพลของผู้นำทหารและกองทัพ ในทางการเมืองต้องสิ้นสุดลง สภาวะภายในกองทัพก็อยู่ในระหว่างขาดเอกภาพ เพราะกลุ่มผู้นำทหารที่ครองอำนาจสืบทอดกันมาอย่างค้ำคอเนื่องในช่วงก่อนหน้านี้ คือกลุ่มจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ จอมพลถนอม กิตติขจร จอมพลประภาส จารุเสถียร สามารถบังคับบัญชา และมีอำนาจสูงสุดในกองทัพ สามารถควบคุมให้กองทัพอยู่ภายใต้อำนาจได้อย่างเด็ดขาด¹ เมื่อผู้นำทหารดังกล่าว ต้องถูกต่อต้านจากหลังอื่น ๆ จนต้องถอนตัวออกไปโดยมิได้มีบทบาทคอยสืบทอดการครอบครอง อิทธิพลยอมทำให้ขาดผู้นำที่มีอำนาจเด็ดขาดในกองทัพ² ประกอบการเติบโต และการพัฒนาของกลุ่มพลังทางการเมืองอื่น ๆ ซึ่งเข้ามีส่วนร่วมในทางการเมืองมากขึ้น ทำให้กองทัพไม่สามารถครองอิทธิพลในทางการเมืองเพียงกลุ่มเดียวอีกต่อไปได้ ในช่วงเวลาดังกล่าว (พ.ศ. 2517 เป็นต้นมา) เป็นช่วงที่ประชาธิปไตยเบ่งบาน สภาพทางการเมืองถูกมองว่าเป็นสภาวะไร้ระเบียบเกิดความขัดแย้งในสภาผู้แทน

6.1.5 การเลือกตั้ง 22 เมษายน 2522 รัฐบาลได้จัดให้มีการเลือกตั้งทั่วไป ขึ้นในวันที่ 22 เมษายน 2522 ในการเลือกตั้งครั้งนี้ยังไม่มีพระราชบัญญัติพรรคการเมือง การพรรคเลือกตั้งจึงกระทำให้นามกลุ่มการเมืองต่าง ๆ³ และใช้ระบบการเลือกตั้งตำแหน่งโดยตรงและแบ่งเขต นอกจากนี้ก็มีลักษณะพิเศษอีกประการหนึ่งคือ ผู้ที่มีสัญชาติไทย แต่บิดาเป็นคนต่างด้าวจะไม่มีสิทธิลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง ซึ่งข้อจำกัดสิทธิดังกล่าวนี้ไม่เคยมีมาก่อนเลย นับแต่ได้มีการเลือกตั้งในประเทศไทย เป็นต้นมา ข้อจำกัดเช่นนี้แสดงถึงอิทธิพลของฝ่ายขวายังคงอยู่ไม่น้อย⁴ อย่างไรก็ตาม เมื่อเปรียบเทียบสภาพทางการเมืองในช่วงปี 2518-2519 แล้ว การเมืองในช่วงปี 2522 มีกลุ่มทางการเมืองพลเรือนที่ได้อำนาจอย่างแท้จริงไม่⁵ ฝ่ายทหาร

¹ ชัยอนันต์ สมุทวณิช, ปัญหาการแก้ไขรัฐธรรมนูญและประชาธิปไตย, หน้า 34.

² เรื่องเดียวกัน.

³ พรศักดิ์ ผ่องแผ้ว, "พฤติกรรมการลงคะแนนเสียงเลือกตั้งของคนไทย", หน้า 38.

⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 42.

⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 44.

ที่คุมอำนาจทางการเมืองยังคงต้องการมีส่วนร่วมในโครงสร้างทางการเมืองไทย เฉพาะในเรื่องเกี่ยวกับอำนาจอยู่ไม่น้อย แม้จะให้มีการเลือกตั้งก็ตาม¹

ทหาร เป็นกลุ่มพลังทางการเมืองที่สำคัญในช่วงการเลือกตั้งครั้งนี้ และมีความประสงค์ที่จะมีบทบาททางการเมืองต่อไป หลังจากการเลือกตั้ง แต่กลุ่มนี้ยังมีการแบ่งแยกภายในกันเองอีก² เป็นหลายกลุ่ม

กลุ่มแรกคือ กลุ่มของพลเรือเอกสงัด ชลออยู่ ซึ่งเป็นกลุ่มของพลเอกกฤษณ์ สีวะรา³ กลุ่มนี้พยายามจะเข้ามามีอำนาจให้ได้หลังจากการยึดอำนาจเมื่อวันที่ 6 ตุลาคม 2519 แต่ไม่สำเร็จ พลเรือเอกสงัด ชลออยู่ มิได้เป็นนายกรัฐมนตรี เป็นแต่เพียงประธานสภานโยบายเท่านั้น และไม่มียุทธศาสตร์ในการแต่งตั้งสมาชิกวุฒิสภา⁴

กลุ่มที่ 2 คือ กลุ่มของพลเอกเกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ ในฐานะที่เป็นผู้บัญชาการทหารสูงสุด ด้วยความสามารถในทางการเมือง จึงได้รับการยอมรับในหมู่นายทหารชั้นผู้ใหญ่และนักการเมืองจำนวนหนึ่ง⁵

กลุ่มที่ 3 คือ กลุ่มของทหารหนุ่ม หรือที่เรียกว่ากลุ่มยังเดิร์ก กลุ่มนี้เป่านายทหารระดับกลางที่คุมคำสั่งในเขตกรุงเทพมหานคร และเขตจังหวัดใกล้เคียงผู้นำกลุ่มนี้ พันเอกบุญชู รูปขจร พันเอกประจักษ์ สว่างจิต เป็นต้น กลุ่มนี้จัดได้ว่ามีศักยภาพในทางการเมืองสูง แต่ไม่ยอมมีบทบาทในทางการเมืองอย่างเปิดเผย ในระหว่างการเลือกตั้งครั้งนี้ ได้สนับสนุนกลุ่มพลเอกเกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ ให้ขึ้นมามีอำนาจและในขณะที่เดียวกันก็ได้หันมาสนับสนุนพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ ให้เตรียมเป็นผู้นำคนต่อไป⁶ จากข้อเท็จจริงที่ฝ่ายทหารยังคงมีอิทธิพลทางการเมืองอยู่ และรัฐธรรมนูญยังเปิดโอกาสให้ทหารเข้ามามีอำนาจได้ จึงเป็นที่คาดหมายกันว่า ฝ่ายทหารภายใต้การนำของ พลเอกเกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ โดยการสนับสนุนของกลุ่มทหารหนุ่มจะมีบทบาทสำคัญในการจัดตั้งรัฐบาลหลังจากการเลือกตั้ง

¹ เรื่องเดียวกัน.

² เรื่องเดียวกัน.

³ เรื่องเดียวกัน.

⁴ เรื่องเดียวกัน.

⁵ เรื่องเดียวกัน.

⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 46.

ในช่วงการเลือกตั้ง ปี พ.ศ.2522 ยังไม่มีกลุ่มทางการเมืองกลุ่มใดที่มีอำนาจเพียงพอที่จะเป็นรัฐบาล (หมายถึงกลุ่มการเมืองพลเรือนอื่น ๆ)¹ และไม่มีพรรคใดที่มั่นใจว่าจะได้รับชัยชนะ ได้เสียงข้างมากในสภา และเห็นว่าทหารเป็นพลังสำคัญที่พรรคการเมืองไม่สามารถเอาชนะได้ในช่วงนี้ บทเรียนในช่วงปี 2518 ทำให้พรรคการเมืองเข้าร่วมกับฝ่ายทหารมากกว่าที่จะทำตัวเป็นฝ่ายตรงข้าม การรวมตัวเป็นรัฐบาลโดยไม่ต้องร่วมมือกับทหารยังเป็นไปไม่ได้ อย่างไรก็ตามตามที่ได้กล่าวไว้แล้วในตอนต้นว่าการเลือกตั้งครั้งนี้ ไม่ต้องมีความหมายในแง่ที่เกี่ยวกับการจัดตั้งรัฐบาล เพราะความรัฐธรรมนูญได้กำหนดคือนายกรัฐมนตรี ต้องมาจากสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร เหมือนเช่นการเลือกตั้งความรัฐธรรมนูญ พ.ศ.2517 จึงมีสาระคล้ายกับการเลือกตั้งเมื่อ ปี พ.ศ.2512 คือ เลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรโดยที่ได้มีการคาดหมายกันไว้ก่อนว่าทหารจะให้การสนับสนุนรัฐบาลในขณะนั้น เป็นรัฐบาลต่อไปและสภาจำเป็นต้องคล้อยตาม²

ผลการเลือกตั้งปรากฏว่า พรรคกิจสังคมได้รับการเลือกตั้งมากกว่าพรรคอื่น ๆ แต่ก็มีได้จัดตั้งรัฐบาลเองตามที่คาดหมายไว้ก่อนหน้านี้ กล่าวคือ ภายหลังจากการเลือกตั้ง พลเอกเกรียงศักดิ์ ชมนันท์ ได้รับเลือกจากรัฐสภาให้เป็นผู้จัดตั้งรัฐบาลโดยรวบรวมเอาสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรที่สังกัดพรรคการเมืองกลุ่มหนึ่งกับวุฒิสมาชิกที่แต่งตั้ง เป็นฐานสนับสนุนในสภา พลเอกเกรียงศักดิ์ ชมนันท์ ได้เป็นนายกรัฐมนตรี บริหารงานต่อมาโดยมีการปรับปรุงคณะรัฐมนตรีหลายครั้ง จนกระทั่งประสบปัญหาบางประการ โดยที่เกิดความขัดแย้งกับกลุ่มหลายกลุ่มที่ให้การสนับสนุนอยู่ในเรื่องเกี่ยวกับนโยบายบางประการ³ กลุ่มทหารหนุ่มจึงได้หันไปสนับสนุนพลเอก เปรม ติณสูลานนท์ ซึ่งในขณะนั้นก็เป็นรัฐมนตรีร่วมรัฐบาลพลเอกเกรียงศักดิ์ ชมนันท์ ประสพวิกฤตการณ์ทางการเมือง จนต้องขอลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรี พลเอก เปรม ติณสูลานนท์ ได้ดำเนินการจัดตั้งรัฐบาล โดยได้รับความสนับสนุนในรัฐสภาจากพรรคการเมืองต่าง ๆ เช่น พรรคกิจสังคม พรรคชาติไทย พรรคประชาธิปไตย เป็นต้น จนกระทั่งได้รับความไว้วางใจจากสภาให้เป็นรัฐบาลในช่วงที่พลเอก เปรม

¹ เรื่องเดียวกัน.

² เรื่องเดียวกัน.

³ ชัยอนันต์ สนุทวนิช, ยังเติร์กกับทหารประชาธิปไตย (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์บรรณกิจ, ๒๕๒๕), หน้า 106.

ดิศสุธานนท์ ดำรงตำแหน่งนายกัฐมนตรีได้มีเหตุการณ์ทางการเมืองที่น่าสนใจเกิดขึ้น 1 ครั้ง นั่นก็คือ การกบฏเมื่อวันที่ 1 เมษายน 2524 แม้ว่ารูปแบบการกบฏจะไม่แตกต่างจากที่เคยเกิดขึ้นมาแล้วก็ตาม แต่เมื่อพิจารณาเหตุการณ์โดยละเอียดแล้วจะพบว่ามีการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญต่อสถานะภาพของพลเอกเปรม ดิศสุธานนท์ ไม่น้อย กล่าวคือ กลุ่มทหารที่ก่อการกบฏ เป็นกลุ่มทหารหนุ่มที่ให้การสนับสนุนพลเอกเปรม ดิศสุธานนท์ อยู่ในขณะนั้น¹ ซึ่งไม่เห็นด้วยกับแนวทางบางประการของผู้นำทางการเมืองและไม่พึงพอใจการปฏิบัติงานของสภาและรัฐบาล ได้พยายามทำการยึดอำนาจแต่ไม่สำเร็จ กลุ่มทหารเหล่านี้จึงต้องถูกจับกุมและดำเนินคดี รวมทั้งถูกปลดออกจากตำแหน่งและถูกออกจากราชการทำให้ต้องเกิดการเปลี่ยนแปลงฐานอำนาจของพลเอกเปรม จากเดิมเป็นกลุ่มทหารหนุ่มมาสู่กลุ่มทหารกลุ่มใหม่ ซึ่งมีพลเอกอาทิตย์ กำลังเอก เป็นหลักและมีประชาธิปไตย² เป็นเสาอิทธิพลคอยช่วยเหลือดูแลค้ำนโยบายและยุทธการต่อไป ซึ่งกลุ่มทหารที่เป็นฐานอำนาจใหม่ของพลเอกเปรม ดิศสุธานนท์ ดังกล่าวนี้นี้ต่อมาได้มีบทบาทอย่างกว้างขวางในทางการเมืองและสร้างสมอิทธิพลของทหารในฐานะที่เป็นผู้ค้ำจุนเสถียรภาพของรัฐบาลเพิ่มมากขึ้นจนโดดเด่น และกลายมาเป็นปัญหาของความขัดแย้งในทางการเมืองตามมา แต่ก็เป็นที่ทราบกันดีว่ากองทัพในยุคหลังจากที่มีการปฏิวัติ พ.ศ. 2520 เป็นต้นมานี้ได้พัฒนาบทบาทในทางการเมืองขึ้นไปอีกระดับหนึ่ง ซึ่งจะกลายเป็นปัจจัยให้กองทัพ มีบทบาททางการเมืองในรูปแบบที่แตกต่างไปจากเดิม ซึ่งจะได้ทำการศึกษาในรายละเอียดต่อไป

6.2 การเปลี่ยนแปลงที่มีผลต่อบทบาทการจัดตั้งพรรคการเมืองทหาร

จากลำดับ เหตุการณ์ทางการเมืองโดยสังเขปข้างต้น จะพบว่าได้เกิดมีการเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ อย่างมากมายในระบบการเมือง และการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้มีผลให้มีส่วนร่วมทางการเมืองของทหารเปลี่ยนแปลงไป ไม่ว่าจะเป็นในระดับกว้าง คือ ในทุก ๆ ด้านของกิจกรรมทางการเมือง และในระดับที่แคบ คือบทบาทในส่วนที่เกี่ยวกับพรรคการเมือง ปัจจัยต่าง ๆ ที่มีการเปลี่ยนแปลงนี้แบ่งประเด็นพิจารณาได้ดังนี้

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 110.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 155.

6.2.1 การเปลี่ยนแปลงทางด้านกองทัพและบทบาทของกองทัพ ภายหลังจากที่จอมพลถนอม กิตติขจร ได้ทำการยึดอำนาจการปกครองในการปฏิวัติอีกครั้ง เมื่อปี พ.ศ. 2514 และได้จัดตั้งรัฐบาลทหารขึ้นทำหน้าที่ปกครองประเทศโดยใช้คำมั่นสัญญากับประชาชนว่าจะดำเนินการร่างรัฐธรรมนูญ และจัดให้มีการเลือกตั้งทั่วไป โดยเร็วที่สุดนั้น ภายหลังจากกลับปรากฏว่าเมื่อกาลเวลาล่วงเลยมาเป็นเวลาพอสมควร รัฐบาลก็ไม่อาจกระทำตามสัญญาได้ กล่าวคือจนกระทั่งเดือนตุลาคม พ.ศ. 2516 ซึ่งเป็นเวลาเกือบ 2 ปี ที่คณะทหารได้ทำการยึดอำนาจการปกครองและล้มเลิกรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2511 ซึ่งปัญหาดังกล่าวก่อให้เกิดความขัดแย้งในทางการเมืองอย่างมากมา โดยเฉพาอย่างยิ่งในระหว่างประชาชนที่มีความตื่นตัวทางการเมือง ปัญญาชน นิสิต นักศึกษากรรมกร ฯลฯ และประชาชนกลุ่มต่าง ๆ ก็ได้ดำเนินการเรียกร้องรัฐธรรมนูญ โดยการจัดตั้งกลุ่มต่าง ๆ และมีการลงนามเป็นบัญชีต่อท้ายเป็นจำนวนมาก ซึ่งรัฐบาลได้ปราบปรามการเรียกร้องดังกล่าวด้วยวิธีการที่เหี้ยมขาด กล่าวคือจับกุมคุมขังและตั้งข้อหาทรมาน อันเป็นข้อหาที่ร้ายแรงอย่างมาก ผลจากการกระทำดังกล่าวก่อให้เกิดการประท้วงและกลายมาเป็นการจลาจลนองเลือด 14 ตุลาคม และยังผลให้ผู้นำทหารในยุคนั้นต้องลาออกจากตำแหน่งทั้งในทางการเมืองและทางทหาร แล้วเดินทางออกนอกประเทศทันที ซึ่งการกระทำดังกล่าวนี้ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในแง่บทบาทของกองทัพในทางการเมืองอย่างมาก กล่าวคือ โครงสร้างภายในของกลุ่มทหารได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก ทั้งนี้เนื่องจาก การละทิ้งตำแหน่งผู้นำในกองทัพของจอมพลถนอม กิตติขจร และจอมพลประภาส จารุเสถียร ซึ่งมีอำนาจอิทธิพลสูงสุด และเด็ดขาดที่สุดในกองทัพ ทำให้ไม่อาจหาผู้นำทหารคนใดที่มีอำนาจสูงสุดที่สามารถจะควบคุมกองทัพได้อย่างเด็ดขาดเหมือนเช่น จอมพลถนอม กิตติขจร ได้ ศาสตราจารย์ ดร. ชัยอนันต์ สมุทวณิช ได้ทำการศึกษาถึงเรื่องนี้และกล่าวว่า

"การเมืองไทยก่อนและหลังตุลาคม 2516 ได้ผันผวนไปอย่างรวดเร็ว ในระยะนี้ได้มีการแตกแยกระหว่างผู้นำทหารระดับสูงจน เป็นเหตุให้ผู้นำทหาร 2 คน ต้องออกนอกประเทศ ความขัดแย้งได้ทวีความรุนแรงยิ่งขึ้น เมื่อเกิดกบฏ 26 มีนาคม 2520 จนในมัจจุบันยังไม่มีผู้นำทหารคนใดที่มีอำนาจเด็ดขาดเหมือนที่จอมพล ป. พิบูลสงคราม หรือจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เคยมีมาก่อน"¹

¹ เรื่องเดียวกัน.

และ "เมื่อเปรียบเทียบสภาพทางกองทัพ-การเมืองระหว่าง พ.ศ.2490-2501 กับสภาพการณ์ทางกองทัพ-การเมืองระหว่างปี พ.ศ.2516 (หลังการเปลี่ยนแปลงวันที่ 15 ตุลาคม 2516) นั้นแล้ว จะเห็นได้ว่าในขณะที่ตัวผู้นำทางทหารในกองทัพบก 3 คน (จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์, จอมพลถนอม กิตติขจร, จอมพลประภาส จารุเสถียร) ได้ยึดกุมอำนาจในกองทัพอย่างเบ็ดเสร็จ สภาวะเช่นนี้มีได้มีอยู่ใน กองทัพไทยหลังจากเปลี่ยนแปลงเมื่อ 14 ตุลาคม 2516 กล่าวคือ ไม่มีนายทหารระดับสูงคนไหนคนใดที่สามารถสร้างกลุ่มแกนหลักได้ อย่างที่จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ สามารถทำได้... ทั้งนี้เนื่องจากอำนาจ ในกองทัพบกในระยะเวลาตั้งแต่ พ.ศ.2490-2501 ได้สร้างสมขึ้นมา จากการที่ผู้นำทหาร และผู้สนับสนุนสามารถกุมอำนาจในตำแหน่งสำคัญ จากกองทัพ และสืบทอดอำนาจโดยการสืบทอดตำแหน่งสำคัญในกองทัพอย่างต่อเนื่อง เป็นผลให้ศักยภาพทางการเมืองของคณะบุคคลดังกล่าวแปร เปลี่ยนเป็นอำนาจทางการเมืองที่เป็นจริง โดยอาศัยฐานกำลังทางทหาร เป็นปัจจัยที่สำคัญ"¹

การที่กองทัพบกขาดผู้นำระดับสูงที่มีอำนาจและบารมี เป็นที่ยอมรับในหมู่ทหารระดับสูง และระดับกลาง เช่น จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ มีผลทำให้อำนาจที่แท้จริงเริ่มแปร เปลี่ยนไปอยู่ในกลุ่มนายทหารที่คุม กำลังระดับกรมและกองพัน² ประสิทธิภาพของคณะทหารโดยส่วนรวมในการเข้าแทรกแซงและรักษา อำนาจทางการเมืองไว้จึงลดต่ำลง ความแยกแยกเป็นฝักเป็นฝ่ายมีมากขึ้นกว่าเดิม เอกภาพใน การบังคับบัญชาทางทหารอาจมีอยู่แค่ในการนำกำลังทหารมาใช้ทางการเมืองนั้น เป็น เรื่องหนึ่ง³ ซึ่งผู้บังคับบัญชาระดับสูงสุดไม่อาจสั่งการให้โดยปราศจากความร่วมมือของนายทหารระดับทหาร ในการปฏิวัติล้มล้างรัฐบาล นายธานีทร กษัยวิเชียร เมื่อวันที่ 30 ตุลาคม 2520 นั้น หัวหน้าคณะ ปฏิวัติซึ่งได้แก่ผู้บัญชาการทหารสูงสุด มิใช่ผู้บัญชาการทหารบก เหมือนดังที่เคยเป็นมาในอดีต ทั้งนี้ น่า จะ เป็น เพราะนายทหารระดับกลางยังไม่มีความผูกพัน เป็นพิเศษกับผู้บัญชาการทหารบก ในขณะนั้น

¹ เรื่องเดียวกัน.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 84.

³ เรื่องเดียวกัน.

จากข้อมูลที่ยกมาข้างต้นแสดงถึงความเปลี่ยนแปลงในแง่โครงสร้างของกองทัพ ซึ่งแต่เดิมเคยมีเอกภาพอย่างสูงสุด เพราะผู้นำมีอำนาจที่เด็ดขาดสามารถควบคุมกองทัพได้อย่างเบ็ดเสร็จ เมื่อสูญเสียอำนาจของผู้บังคับบัญชาดังกล่าวอย่างกระตันทัน จึงไม่อาจหานายทหารระดับสูง ซึ่งอยู่ในตำแหน่งที่รองลงมาคนใดที่มีความสามารถควบคุมกองทัพได้ เช่น เดิมอีก จะมีก็แค่เพียงนายทหารบางนาย เช่น พลเอกกฤษณ์ สีวะรา ผู้บัญชาการทหารบก เมื่อปี พ.ศ. 2517 ซึ่งเป็นนายทหารระดับสูงอีกผู้หนึ่งซึ่งดำรงตำแหน่งรองผู้บัญชาการทหารบกมาเป็นเวลานาน และมีบารมีพอสมควร ซึ่งภายหลังจากที่เกษียณอายุราชการแล้วนายทหารผู้นี้ก็ได้นำเข้าดำรงตำแหน่งทางการเมือง คือ เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม แต่ก็ยังมีทันได้สร้างผลงานใด ๆ ไว้ก็ถึงแก่กรรมเสียก่อน ดังนั้น ผู้นำทหารคนต่อ ๆ มาจึงไม่อาจมีอำนาจบทบาทเด็ดขาดในกองทัพได้

ในเรื่องนี้ ศาสตราจารย์ ดร.ชัยอนันต์ สมุทวณิช ได้วิเคราะห์สาเหตุที่ผู้นำกองทัพ อย่างเช่น จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์, จอมพลถนอม กิตติขจร, จอมพลประภาส จารุเสถียร สามารถครองอำนาจอย่างเด็ดขาดในกองทัพได้นั้น เนื่องจากเหตุผล 3 ประการ คือ¹

1. การสืบทอดตำแหน่งในระดับต่าง ๆ ที่สำคัญ
2. ระยะเวลาการดำรงตำแหน่งผู้บัญชาการทหารบกที่ยาวนาน²
3. การเกาะกลุ่มอย่างหนาแน่น

ในประการแรก เป็นเหตุผลที่เกี่ยวข้องกับการคุมกำลังที่สำคัญในกองทัพ ซึ่งสัมพันธ์กับการก้าวขึ้นสู่การมีอำนาจทางการเมือง โดยเห็นว่าหน่วยทหารที่มีความสัมพันธ์ทางการเมืองสูงสุด น่าจะได้แก่ กรมทหารราบที่ 1 ของกองพลที่ 1 ซึ่งสังกัดอยู่ภายใต้กองทัพภาคที่ 1 หลักฐานที่สำคัญที่แสดงถึงความสำคัญของกองกำลังดังกล่าวคือ นับตั้งแต่การรัฐประหารในปี 2490 เป็นต้นมา กรมทหารราบแห่งนี้ให้ก้าวขึ้นสู่ตำแหน่งสำคัญของกองทัพ และทางการเมืองอย่างต่อเนื่องเป็นเวลา นับ 10 ๆ ปี เริ่มตั้งแต่ พันเอกสฤษดิ์ ธนะรัชต์ พันเอกถนอม กิตติขจร พันเอกประภาส จารุเสถียร และพันเอกกฤษณ์ สีวะรา เป็นต้น¹ ทั้งนี้ผู้เขียนซึ่งมีความเห็นพ้องกับความสำคัญของกรม-กองกำลังดังกล่าว เนื่องจากเหตุผลที่ว่ากองกำลังดังกล่าวนี้มีที่ตั้งอยู่ในกรุงเทพมหานคร และมีหน่วยทหารราบ ซึ่งเชี่ยวชาญการรบภาคพื้นดินอยู่ยก การเคลื่อนย้ายกำลังย่อมสะดวกกว่าหน่วยอื่น ๆ

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 75.

เมื่อย้อนหลังมาพิจารณาประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการดำรงตำแหน่งทางทหารจะพบว่า ผู้นำทหาร 3 คน ดังกล่าวข้างต้นต่างก็เคยดำรงตำแหน่งที่มีงัยกับบัญชาการกองกำลังที่สำคัญ เช่น กรมทหารราบที่ 1 กองพลที่ 1 และแม่ทัพภาคที่ 1 ก่อนที่จะก้าวขึ้นสู่ตำแหน่งผู้บัญชาการทหารบก

“ผู้ดำรงตำแหน่งในส่วนคุมกำลังในเขตกรุงเทพมหานครได้ยึดกุมตำแหน่งสำคัญทั้งในกองทัพ และในทางการเมือง เป็นเหตุให้เสถียรภาพทางอำนาจของกองทัพสามารถใช้เป็นพลังหนุน เสถียรภาพทางการเมือง อยู่ได้ตลอดเวลา”¹

และ “ตำแหน่งทางกองทัพในยุคที่คุมกำลังมีส่วนสำคัญต่อการก้าวขึ้นมาสู่การกุมอำนาจระดับสูงในกองทัพ และในทางการเมือง ทั้งจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ และจอมพลถนอม กิตติขจร ได้อาศัยฐานกำลังที่มีอยู่อย่างค้ำเนื่องเลื่อนขึ้นตามลำดับก้าวขึ้นสู่ตำแหน่งนายกรัฐมนตรี และสามารถรักษาอำนาจทางการเมืองอยู่ เป็น เวลานาน ทั้งนี้โดยมีจอมพลประภาส จารุเสถียร ซึ่งมีลักษณะการก้าวขึ้นมาสู่อำนาจจากตำแหน่งคุมกำลังสำคัญในกองทัพพบกเป็นผู้ช่วยค้ำจุนอำนาจทางการเมืองตลอดมา”²

และ “การที่อยู่ในตำแหน่งดังกล่าวทางทหารที่ยาวนาน มีผลสำเร็จในการสร้างฐานความสนับสนุนจากกองทัพพบกในจุดที่สำคัญด้วย”

จากข้อมูลดังกล่าว เป็นอีก เหตุผลหนึ่งที่ทำให้ผู้นำทหารทั้ง 3 สามารถสร้างฐานอำนาจทางการเมือง มา เป็นลำดับจนกระทั่งมีอำนาจเด็ดขาดในกองทัพ

ประการที่ 2 การดำรงตำแหน่งผู้บัญชาการทหารบกเป็น เวลานาน เช่น จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ อยู่ในตำแหน่งนี้เกือบ 9 ปี และจอมพลประภาส จารุเสถียร ซึ่งถือว่าเป็นกลุ่มเดียวกับ จอมพลถนอม กิตติขจร ก็อยู่ในตำแหน่งดังกล่าว 9 ปี³ การดำรงตำแหน่งผู้บัญชาการทหารบก เป็น เวลานานดังกล่าวนี้ย่อม เป็นโอกาสให้บุคคลดังกล่าวสามารถเสริมสร้างอิทธิพล อำนาจบารมี และวางตัวนายทหารระดับรองๆ ที่ถือว่าเป็นผู้บัญชาการทหารบกในยุคหลัง ๆ ซึ่งอยู่ในตำแหน่งนี้ ไม่นาน กล่าวคือ พลเอกกฤษณ์ สีวะรา 2 ปี พลเอกบุญชัย บำรุงพงศ์ 1 ปี พลเอกเสริม ๗ นคร

¹ เรื่องเดียวกัน.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 78

³ เรื่องเดียวกัน.

2 ปี และพลเอกเปรม เพียง 2 ปี เช่นเดียวกัน ก็ย่อมจะพบข้อแตกต่างได้ดีถึงความสามารถที่จะสร้างเสริมบารมีให้มีอำนาจอย่างเด็ดขาดไปกองทัพได้ อย่างไรก็ตามนอกจากการพิจารณาถึงระยะเวลาและประวัติการดำรงตำแหน่งในกองทัพตั้งที่ได้กล่าวมาแล้ว ก็ต้องพิจารณาถึงการดำรงตำแหน่งในสายคุมกำลังหรือไม่ประกอบไปด้วย เพราะมีส่วนที่สำคัญเช่นเดียวกันที่จะก่อผลในเรื่องเกี่ยวกับความสามารถที่จะควบคุมกองทัพได้ในโอกาสต่อไป

ประการที่ 3 การเกาะกลุ่มหนาแน่นของผู้นำทหารจะพบว่า จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ จอมพลถนอม กิตติขจร จอมพลประภาส จารุเสถียร ที่ได้จับกลุ่มกันอย่างเหนียวแน่นตั้งแต่เริ่มต้นมีบทบาทที่สำคัญในกองทัพ และมีการสืบทอดตำแหน่งซึ่งกันและกันอันจะมีผลทำให้เกิดการค้ำจุนและเกื้อกูลกันในทางการเมืองต่อไป การเกาะกลุ่มอย่างหนาแน่นในระยะก่อนการก้าวขึ้นสู่อำนาจทางการเมืองของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ที่ได้รับการยอมรับในหมู่ผู้คุมกำลังสำคัญในหน่วยทหารหลัก เช่น กรมทหารราบที่ 1 กองพล 1 และ กองทัพภาคที่ 1 ภายหลังการรัฐประหาร พ.ศ. 2490 และ 2444 นั้น ผู้นำทางการเมืองต้องอาศัยฐานทางทหารค้ำจุน เสถียรภาพไว้ และผู้ค้ำจุนเสถียรภาพนี้สามารถดำรงตำแหน่งทางทหารอยู่ในจุดสำคัญโดยไม่ถูกสับเปลี่ยนโยกย้าย นอกจากนั้นการสืบทอดตำแหน่งสำคัญทางทหารอย่างต่อเนื่องเป็นระบบ เช่น ตำแหน่งผู้บัญชาการกองพลที่ 1 ซึ่งเป็นกำลังหลักของกองทัพภาคที่ 1 นั้น เป็นบุคคล 3 คน คือ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ จอมพลถนอม กิตติขจร และจอมพลประภาส จารุเสถียร คุมอำนาจในตำแหน่งนี้เป็นเวลานานและต่อเนื่องกันซึ่งก็มีผลให้บุคคลกลุ่มนี้ได้มีเวลาสร้างฐานสนับสนุนในระหว่างทหารที่เป็นกำลังหลักจนแน่นหนาถึง 15 ปี อย่างต่อเนื่องกัน¹

จากเหตุผลดังกล่าวข้างต้น ผู้นำทหารในยุคก่อนเดือนตุลาคม 2516 มีอำนาจเด็ดขาดที่สุดในกองทัพ สามารถที่จะใช้กำลังทหารให้บังเกิดผลในทางการเมืองได้อย่างมีประสิทธิภาพโดยปราศจากข้อโต้แย้ง ซึ่งสภาพดังกล่าวนี้ได้เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงทันทีที่หมดสิ้นอำนาจของผู้นำกลุ่มดังกล่าว และผู้ที่ใกล้ชิดอย่างพลเอกกฤษณ์ สีวะรา ไป อำนาจที่เคยเป็นเอกภาพในกองทัพจึงกระจัดกระจายและอยู่ในสภาพที่มีการแก่งแย่งในหมู่ผู้นำทหารระดับสูง และดังที่ได้กล่าวไว้ในตอนต้นก็คือ ศูนย์อำนาจกองทัพที่แท้จริง จึงเริ่มแปรเปลี่ยนไปยังนายทหารระดับที่คุมกำลังระดับกรมและกองพัน มิใช่ขึ้นอยู่กับผู้นำระดับผู้บัญชาการทหารบกอีกต่อไป การเข้ามามีบทบาทในทางการเมืองของผู้นำทหาร จึงเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงไป

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 80.

การเปลี่ยนแปลงในกองทัพประการต่อมาก็คือ การถูกลดบทบาทอำนาจและอิทธิพล
 ทางการเมืองโดยทหารต้องประสบกับการที่นักการเมืองฝ่ายพลเรือน ได้แก่อำเภอหลังทางการเมือง
 (นิสิตนักศึกษา และกลุ่มอิทธิพลอื่น) พยายามตัดทอนอำนาจทางคณะทหาร ในส่วนที่เกี่ยวกับการ
 ดำเนินนโยบายภายใน และนโยบายต่างประเทศอีกด้วย ดังจะเห็นได้จากความพยายามของนัก
 การเมือง พลเรือนที่ต้องการตัดทอนหรือควบคุมงานประมวลทางทหารโดย เฉพาะงมราชการสืบมากขึ้น¹
 บทบาทของกองอำนวยการปราบปรามคอมมิวนิสต์ ซึ่งต่อมาเปลี่ยนชื่อ เป็นกองอำนวยการรักษา
 ความมั่นคงภายใน (กอ.รมน.) ถูกทำลายจนถึงขั้นที่มีผู้เสนอให้ยกเลิกเสีย การปฏิบัติการกวาด
 ล้างคอมมิวนิสต์ของทหารในหลายพื้นที่ถูกกล่าวหาว่า เช่นฆ่าประชาชน เช่น (กรณีบ้านนาทาย,
 กรณีถังแดง เป็นต้น) ท่ามกลางเหตุการณ์ดังกล่าวนี้ ไม่มีนายทหารระดับสูงผู้หนึ่งผู้ใดที่จะก้าวขึ้น
 มาปกป้องสถาบันทหาร เพราะต่างคนต่างระมัดระวังตัว เพื่อสถานภาพ และความอยู่รอดของตนเอง
 อาจกล่าวได้ว่า ขวัญของทหารระดับกลางและระดับต่ำ ๆ ลดลงต่ำและจิตใจระส่ำระสาย²
 เพราะกระแสการโจมตีต่อต้านแบบเหมารวม ๆ ไปปรากฏอยู่อย่างกว้างขวาง ดังเช่นบทความ
 ในหนังสือ หรือวารสารที่ออกโดยฝ่ายทหารในช่วงนั้น ได้สะท้อนได้เป็นอย่างดีถึงความกดดันใน
 จิตใจที่ทหารอยู่ในสภาวะที่ตกต่ำทางการเมืองอย่างมาก เช่น

"การพูดว่าไม่ให้ทหารเล่นการเมืองนั้น เป็นคำพูดที่ไร้ขอบเขต
 เพราะทหาร เป็นกำลังอำนาจอันหนึ่งที่จะสนับสนุนรัฐบาลใด ๆ ก็ได้
 ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความถูกต้องที่รัฐบาลนั้น ๆ จะปฏิบัติการก้าวทำที่ทำให้
 ทหาร เขาคิดว่าไม่ได้รับความ เป็นธรรมแล้ว เขาก็ต้องไว้วางขึ้นมา
 เป็นแน่แท้ เมื่อไม่มีอิทธิพล เหมือนกับที่หนังสือพิมพ์ เขามีเราก็ต้องใช้
 อิทธิพลทางด้านของ เราจัดการสรุปแล้วก็ถือว่า ทหารก็คือผู้ที่ยังเป็น
 มนุษย์ที่มีความคิดทวงสิทธิและรักความเป็นธรรมอยู่ ถ้ารัฐบาลไม่ว่า
 คณะใดทุจริต ยุติธรรม และให้ความ เป็นธรรมแก่เขาเพียงพอแล้ว
 จงวางใจได้ว่าทหารจะไม่เข้ายึดอำนาจ จงเลิกหาทางกีดกันไม่ให้
 ทหารเล่นการเมืองเสียแต่เดี๋ยวนี้ แค่งงหาวิธีอะไรที่จะให้ทหาร
 เล่นการเมืองตามกติกา และท่านที่จะเสนอตัวเข้ามารับมอบกิจการ
 ของชาติไปจากทหารนั้น ท่านมีความสามัคคีปรองดองกันเพียงพอ
 แล้วหรือ" (จากบทความของ "การเมือง" ในวารสารเสนาศึกษา
 มิถุนายน-กรกฎาคม 2517)

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 49.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 62.

อีกประการหนึ่งที่มีการเปลี่ยนแปลงในวงการทหาร คือ การสูญเสียอำนาจของกลุ่มผู้นำทหารที่ได้มีบทบาททางการเมืองไทยอย่างค้ำคอเนื่องมาเป็นเวลาถึง 24 ปี นับจากการเข้ามามีบทบาททางการเมืองครั้งแรกจากการรัฐประหาร พ.ศ.2490 การคุมอำนาจทางการเมืองของคณะทหารในช่วงเวลาดังกล่าว มิได้จำกัดอยู่เฉพาะการดำรงตำแหน่งสูงสุดของฝ่ายบริหารเท่านั้น แต่รวมไปถึงการเข้าไปดำรงตำแหน่งสมาชิกสภา และใช้สมาชิกวุฒิสภา ประเภทแต่งตั้งเป็นฐานสนับสนุนทางการเมืองที่สำคัญอีกด้วย ในระยะเริ่มแรกนั้นคณะรัฐประหาร พ.ศ.2490 ได้สร้างพันธมิตรกับนักการเมืองพลเรือนก่อนคือ กับนักการเมืองพรรคประชาธิปัตย์ ซึ่งก่อนหน้าการรัฐประหารได้มีการขัดแย้งกับพรรคสหชีพ และพรรคแนวร่วมรัฐธรรมนูญ อย่างไรก็ตามพันธมิตรนี้มีระยะเวลาไม่นานนัก เนื่องจากในปี 2494 กลุ่มรัฐประหาร 2490 ก็ได้ทำการรัฐประหารอีกครั้งหนึ่งโดยยกเลิกรัฐธรรมนูญ พ.ศ.2492 และนำเอารัฐธรรมนูญ พ.ศ.2475 มาแก้ไขเปลี่ยนแปลงภายหลังการรัฐประหาร พ.ศ.2494 ผู้นำทหารคือจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้กลับมาเป็นนายกรัฐมนตรีอีก และอยู่ในตำแหน่งจนถึงปี 2500 ในคณะรัฐมนตรี ทหารที่มีส่วนในการนำรัฐประหารในปี พ.ศ.2490 และ พ.ศ.2494 ก็ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรี กระทรวงที่สำคัญ เช่น กระทรวงกลาโหม และกระทรวงมหาดไทย เป็นต้น ในทางรัฐสภานั้น อัตราส่วนของทหารในจำนวนสมาชิกวุฒิสภาประเภทสอง (แต่งตั้ง) ได้มีสูงมาก คือใน พ.ศ.2494 มีสมาชิกประเภทสอง (แต่งตั้ง) เป็นทหารถึง 91 คน จากจำนวนสมาชิกประเภทนั้นทั้งหมด 123 คน ซึ่งนับว่าสูงมากเมื่อเปรียบเทียบกับวุฒิสภา พ.ศ.2490 ซึ่งมีทหารเพียง 34 คน จาก 100 คน ซึ่งก็เช่นเดียวกับในสภาเมื่อ พ.ศ.2500 ที่ใช้รัฐธรรมนูญ พ.ศ.2475 แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ.2495 จะมีอัตราส่วนของทหารสูงมากในสภาแต่งตั้ง

การปฏิวัติล้มล้างรัฐบาลในปี พ.ศ.2500 มีสาเหตุมาจากความขัดแย้งระหว่างผู้นำทหารด้วยกันเอง¹ และแม้ว่าผู้นำทหารคนเดิม (จอมพล ป. พิบูลสงคราม) จะหมดอำนาจไปแล้ว ผู้นำทหารคนใหม่ (จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์) ก็ขึ้นมาใช้อำนาจแทน ดังนั้น อำนาจและบทบาททางการเมืองของทหารจึงมิได้เสื่อมถอยลง แต่กลับมีอำนาจมากขึ้นกว่าแต่ก่อน ทั้งนี้เนื่องจากในปี พ.ศ.2501 จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ได้ทำการปฏิวัติอีกครั้งหนึ่ง เพื่อรวบรวมอำนาจทาง

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 47.

การเมืองให้แน่นเข้า¹ ด้วยการยกเลิกรัฐธรรมนูญ เลิกพรรคการเมืองไม่มีการเลือกตั้งและปกครองประเทศด้วยธรรมนูญปกครองราชอาณาจักรที่ให้อำนาจฝ่ายบริหารมากเป็นพิเศษ² ติดต่อกันเป็นเวลาถึง 10 ปี จึงมีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญ พ.ศ.2511 แต่รัฐธรรมนูญฉบับนี้ก็อยู่ได้ไม่นาน จอมพลถนอม กิตติขจร ก็ทำการปฏิวัติอีกในปี 2514 การดำรงตำแหน่งและการครอบงำทางการเมืองของทหารในช่วงเวลาดังแต่ พ.ศ.2501-2511 ก็ยังมีลักษณะเดิม คือ ผู้นำทหาร และนายทหารระดับสูงและระดับกลางยังคงมีบทบาททางการเมืองสูงอยู่³

การเปลี่ยนแปลงในวันที่ 14 ตุลาคม 2516 ส่วนหนึ่งก็มาจากความขัดแย้งในผู้นำทหารด้วยกันเอง จึงมีผลทำให้การเคลื่อนไหวของนักเรียน นิสิต นักศึกษา เป็นผลสำเร็จได้⁴ และส่งผลให้ผู้นำทหารที่เริ่มเข้ามาเป็นฐานอำนาจทางการเมือง ตั้งแต่ ปี พ.ศ.2490 และกุมอำนาจทางการเมืองตั้งแต่ปี พ.ศ.2501 ต้องหมดอำนาจลง แต่ผลสะท้อนทางการเมืองมิได้จำกัดอยู่เฉพาะผู้นำทหารบางคนเท่านั้น หากขยายไปถึงสถานภาพทางอำนาจและเกียรติภูมิของกองทัพ โดยทั่วไปอีกด้วยกองทัพแตกแยกออกเป็นหลายฝ่าย โดยเฉพาะในระดับสูง การครองอำนาจอย่างต่อเนื่องและยาวนาน การที่ผู้นำทหารอาศัยอำนาจทางทหารและทางการเมืองไปส่งเสริมผลประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจและของพรรคพวก ในขณะที่การบริหารงานของรัฐบาลที่ตนเอง เป็นผู้นำอยู่ไม่อาจแก้ไขหรือลดปัญหาทางสังคม-เศรษฐกิจได้ เป็นเหตุที่ทำให้มีมติมหาชนต่อต้านคณะทหารโดยส่วนรวมสูงมากเป็นพิเศษ นั้นหมายความว่า มีการต่อต้านการเข้ามามีบทบาททางการเมืองของทหารด้วย⁵ เห็นได้จากการเลือกตั้งสมาชิกสภาิติบัญญัติจากสมาชิกแห่งชาติเมื่อ พ.ศ.2516 มีทหารได้รับไปเพียง 53 คน จากจำนวน 294 คน⁶ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการตกต่ำในแง่อำนาจและบทบาททางการเมืองของทหาร เป็นอย่างมาก

¹ เรื่องเดียวกัน.

² เรื่องเดียวกัน.

³ เรื่องเดียวกัน.

⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 48.

⁵ เรื่องเดียวกัน.

⁶ เรื่องเดียวกัน.

ในประการสุดท้าย เรื่องเกี่ยวกับความเปลี่ยนแปลงบทบาททางการเมืองของทหาร ก็คือ เรื่องที่เกี่ยวกับแนวความคิดทางการเมือง แม้ว่าโดยส่วนรวมแล้วทหารจะมีแนวโน้มไปในทางอนุรักษนิยม แต่ในภายหลังที่ได้มีการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองเมื่อเดือนตุลาคม 2516 ความคิด ความเชื่อแบบอนุรักษนิยมซึ่งเกิดจากระบบการสังคมประเทิดของทหารในการศึกษา ประสบการณ์ถูกท้าทายจากความดีและการเคลื่อนไหวของฝ่ายก้าวหน้าโดยเฉพาะจากอุดมการณ์พรรคสังคมนิยม และฝ่ายมาร์กซิสต์ สถาบันหลักโดยเฉพาะสถาบันพระมหากษัตริย์ ศาสนา และวัฒนธรรม ถูกท้าทายโดยกระแสความคิดของนิสิต นักศึกษา ฝ่ายซ้ายจัดจากข้อเขียนและคำพูดในโอกาสต่าง ๆ¹ จึงทำให้แนวความคิดทางการเมืองของทหารไม่อาจแพร่หลายได้เท่าที่ควร

นอกจากนี้ยังได้เกิดมีแนวความคิดสวนทางกันขึ้นในหมู่ทหารด้วยกันเอง ดังได้กล่าวไว้แล้วในตอนต้นว่า เมื่อศูนย์อำนาจที่แท้จริงในกองทัพแปรเปลี่ยนมาสู่นายทหารระดับคุมกำลัง มิใช่อยู่ที่ผู้บัญชาการทหารบกอีกต่อไป และตัวผู้บังคับบัญชาทหารระดับคุมกำลัง เหล่านี้ส่วนใหญ่จะเป็นนายทหารหนุ่ม อาจถือได้ว่าเป็นนายทหารรุ่นใหม่ ซึ่งมีข้อแตกต่างจากนายทหารรุ่นเดิมอยู่มาก กล่าวคือ ในขณะที่นายทหารรุ่นเก่า มีประสบการณ์ในการรบค่อนข้างจำกัด แม้ว่าจะเคยเข้าสงครามอินโดจีน และบางคนก็เคยร่วมรบในสงครามเกาหลีก็ตาม แต่สงครามเหล่านี้ไม่มีผลกระทบโดยตรงต่อประเทศไทยมากนัก² การเข้าร่วมมีลักษณะ เป็นกองกำลังสนับสนุนในเชิงสัญลักษณ์มากกว่าที่จะร่วมรบเพื่อความอยู่รอดของไทย แต่นายทหารหนุ่มรุ่นใหม่ เช่น จปร.รุ่น 17 ซึ่งจบการศึกษา เมื่อปี 2503 นั้นได้เข้าสงครามทันที ในลาว เวียดนาม และได้ต่อสู้กับกองกำลังติดอาวุธของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ตลอดมาตั้งแต่สำเร็จจนถึงปัจจุบัน ได้เกิดมีแนวความคิดต่อชาติบ้านเมืองไปอีกแนวหนึ่ง โดยมีความรู้สึกว่ปัญหาต่าง ๆ ที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบันนี้เนื่องมาจากกลไกในเมืองนั้นไม่ดี³ พวกนี้มองว่าการต่อสู้กับฝ่ายตรงข้ามในป่านั้นย่อมไร้ผล และมีความสูญเสียหนักขึ้นทุกวันตราบเท่าที่กลไกทางการเมือง การบริหารยังคงเหลวแหลกมีการคอร์รัปชัน การใช้อำนาจในทางที่ผิดของข้าราชการฝ่ายปกครองอยู่⁴ นอกจากนี้ทหารกลุ่มนี้ซึ่งประจำอยู่ในต่างจังหวัดและได้รู้เห็นถึงความยากลำบากของประชาชน และความเดือดร้อนที่ได้รับ

¹ เรื่องเดียวกัน .

² ชัยอนันต์ สมุทวณิช, "การเลือกตั้งพรรคการเมือง.....", หน้า 340.

³ เรื่องเดียวกัน .

⁴ เรื่องเดียวกัน .

จากเจ้าหน้าที่ปกครอง จึงมีความรู้สึกที่แตกต่างไปจากอดีตนั้นก็คือ เริ่มมีความสำนึกในอาชีพ และหน้าที่ของทหารและแยกความคิดเกี่ยวกับทหาร การเมือง ซึ่งหมายถึง ผู้นำทหารที่เข้ามา เล่นการเมืองกับทหารอาชีพออกจากกัน¹

อย่างไรก็ดี ดร.สุจิต มุญงการ ก็ยังคงเห็นว่าอิทธิพลของทหารในทางการเมืองยังคง มีอยู่ โดยกล่าวว่า

"มีเหตุการณ์หลายอย่างภายหลัง 14 ตุลาคม ที่แสดงให้เห็นว่า อิทธิพลและการยุ่งเกี่ยวทางการเมืองของทหารยังคงอยู่ และออกมาใน รูปกลุ่มหลังที่พยายามเข้าไปมีอิทธิพลในการตัดสินใจของรัฐสภา"²

หรือ "อิทธิพลฝ่ายทหารที่ยังคงอยู่ เช่น อาจอธิบายได้หลาย ประการ ประการแรกทหารเป็นพลังทางการเมืองที่ครอบงำการเมืองไทย ติดต่อกันมากกว่า 40 ปี การจะให้อิทธิพลหมดลงทันทีทันใดย่อมทำได้ยาก ภายหลังจากเหตุการณ์ 14 ตุลาคม มิได้มีการเปลี่ยนแปลงอะไรที่สำคัญจนทำให้พลังทางการเมืองของทหารลดลง ยกเว้นการห้ามผู้นำทหารมาเป็นผู้นำ รัฐบาลได้ในเวลาเดียวกัน สถาบันทหารได้รับการจัดตั้งและพัฒนา เป็น ปึกแผ่นก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี 2475 ก่อนหน้าสถาบันทางการเมืองอื่นใดในปัจจุบัน และเมื่อได้เข้ามายุ่งเกี่ยวทางการเมืองหลังจากปี 2475 แล้ว ได้มีการเสริมสร้างพัฒนากองทัพให้เข้มแข็งขึ้น เพื่อประโยชน์ทั้งในการป้องกันประเทศ และเป็นรากฐานทางการเมือง ของผู้นำทหารสุภทหารจึงมีความเข้มแข็ง มีวินัย และเป็นกลุ่มก้อน มีความเหนียวแน่น ยากที่จะหากกลุ่มทางการเมืองใดเสมอเหมือนได้ นอกจากนี้ผู้นำทหารก็ได้ร่วมมือกับนักธุรกิจ เพื่อสร้างฐานอำนาจทางการเมืองของตนเองให้มั่นคงยิ่งขึ้น ความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำทหารกับ นักธุรกิจ เช่นนี้ ไม่ได้ถูกตัดขาดไปหลังจากกรณีสี่ 14 ตุลาคม"

แต่อย่างไรก็ตามบทความดังกล่าวก็ยังยอมรับว่าได้มีการเปลี่ยนแปลงในด้านบทบาท ของทหารอยู่บ้าง กล่าวคือ

"อย่างไรก็ตาม เท่าที่ผ่านมาเป็นระยะเวลา 3 ปี (เขียนเมื่อปี 2519) หลังจากที่ได้มีการล้มการปกครองของทหาร ฝ่ายทหารมิได้ใช้วิธีการรัฐประหาร เข้าแทรกแซงทางการเมืองของประเทศ และจะยังคงไม่ใช้ในอนาคตอันใกล้นี้ ทั้งนี้โดยเหตุผลจาก ทั้งสภาพแวดล้อม และจากฝ่ายทหารเอง"

¹ เรื่องเดียวกัน.

² สุจิต มุญงการ, "ทหารกับการเมืองไทยหลัง 14 ตุลาคม", วารสารการเมือง

นั้นย่อมชี้ให้เห็นว่าสภาพภายในองค์กรทหารได้มีการเปลี่ยนแปลง จนมีผลกระทบต่อ การมีบทบาททางการเมือง ไม่น้อยซึ่งโดยสรุปได้แก่

1. ความเป็นเอกภาพในกองทัพซึ่งเกิดจากภาวะผู้นำทหาร เปลี่ยนแปลงไป
 2. ทหารถูกลดบทบาทอิทธิพล ทางการเมืองและถูกทำนอยจากกลุ่มพลังอื่น ๆ
- จนมีผลกระทบกระเทือนต่อ เกียรติภูมิของทหารในทางการเมือง
3. แนวความคิดของกลุ่มทหาร ระดับผู้บังคับการกรมและกองพัน ซึ่งเริ่มบอก ปัญหาของชาติแตกต่างไปจากอดีตด้วยเงื่อนไขต่าง ๆ และมีความเห็นต่อปัญหามันเมืองแตกต่าง ไปจากเดิมที่ผู้นำทหารต้องการ เข้ายู่เกี่ยวทางการเมือง เพื่อผลประโยชน์ของตนเองและของ กลุ่มทหารมาเป็นแนวความคิดที่ต้องการแก้ไขปัญหามันเมืองด้วยวิธีการของทหาร

การเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ดังกล่าวมี ส่วนหนึ่งมีผลมาจากปัจจัยทางด้านอื่น ๆ ที่มีการ เปลี่ยนแปลง และอีกส่วนหนึ่งก็เป็นสาเหตุที่ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงด้านอื่น ๆ ตามมา ซึ่งจะได้ กล่าวถึงต่อไป

6.2.2 โครงสร้างทางการเมือง การเปลี่ยนแปลงทางด้านนี้มีผลกระทบต่อบ ทบาททางการเมืองของทหารอย่างมาก กล่าวคือ การเปลี่ยนแปลงของพรรคการเมืองและกลุ่ม พลังทางการเมืองบทบาททางการเมืองของพรรคการเมือง และกลุ่มอิทธิพลได้มีขึ้นอย่างรวดเร็ว และกว้างขวางในการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร พ.ศ. 2518 พรรคการเมืองฝ่ายก้าวหน้า ที่ประกาศนโยบายแนวทางสังคมนิยมได้รับ เสียงสนับสนุนจากประชาชนอย่างมาก พรรคหลังใหม่ พรรคสังคมนิยมแห่งประเทศไทย พรรคแนวร่วมสังคมนิยม ได้รับเลือกตั้งมีจำนวนเสียงในสภา พหุสมควร กล่าวคือ เมื่อรวมกันแล้วมีจำนวนที่นั่งถึง 37 ที่นั่ง ในจำนวนที่นั่งในสภาผู้แทนราษฎร ทั้งหมด 269 ที่นั่ง¹ อย่างไรก็ดี เมื่อพิจารณาจากคะแนนนิยมโดยการวัดจากจำนวนผู้มีสิทธิออกเสียง เลือกตั้งที่ลงคะแนนให้แก่ 3 พรรคนี้แล้ว ทั้ง 3 พรรคได้คะแนนนิยมรวมกันถึง 2,574,533 คะแนน² หรือร้อยละ 13.88 ของคะแนนนิยมทั้งหมด การเติบโตของพรรคที่ประกาศนโยบายสังคมนิยมกับ การตื่นตัวและการเคลื่อนไหวของกลุ่มพลังก้าวหน้า คือนิสิต นักศึกษา ผู้ใช้แรงงานและชาวนา รวมไปถึงการแพร่ขยายแนวความคิดทางสังคมนิยมแบบมาร์กซิสม์ในวิธีการต่าง ๆ และการประท้วง นัดหยุดงานหรือการชุมนุม เรียกร้องแล้วแต่ทำให้บรรยากาศทางการเมืองมีลักษณะที่ขัดแย้งกับ

¹ ชัยฉันทน์ สมทวณิช, "ยัง เดิร์กกับการประชาธิปไตย", หน้า 50.

² เรื่องเดียวกัน.

ความคิด และความเชื่อของทหารที่มีกระบวนการสังคมประชาธิปไตยที่ผิดแผกแตกต่างไปจากกลุ่มก้าวหน้าทั้งหลาย การเติบโตของกลุ่มพลังทางการเมืองและพรรคการเมือง ส่วนหนึ่ง เป็นผลมาจากการลดอิทธิพลทางการเมืองของทหารด้วยกล่าวคือ เมื่อทหารถูกจำกัดบทบาทและอิทธิพลทางการเมือง สภาพทางการเมืองก็ย่อมไร้แรงต่อต้านที่จะกีดกันกลุ่มหรือพลังทางการเมืองอื่น¹ ที่จะเข้ามามีบทบาททางการเมือง

นอกจากนั้น การที่กลุ่มพลังต่าง ๆ ได้ทำการประท้วงจนกระทั่งเกิดเหตุการณ์ 14 ตุลาคม และมีผลทำให้ผู้นำทหาร เดินทางออกนอกประเทศ โดยลาออกจากตำแหน่งทุกตำแหน่ง ทั้งในทางการเมือง และการทหาร ก็เกิดจากพลังของประชาชนที่ปราศจากอาวุธ และกองทัพ ในการต่อสู้ สิ่งเหล่านี้ย่อมก่อให้เกิดความตื่นตัว และความสำนึกในพลังของตนเอง ของกลุ่มพลังต่าง ๆ จึงส่งผลให้มีการเร่งพัฒนาบทบาทและสร้างความเข้มแข็งในหมู่กลุ่มพลังต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นขบวนการ นิสิต นักศึกษา ชาวนา กรรมกร กลุ่มอาชีพและกลุ่มพลังอื่น ๆ โดยมีเป้าหมายที่ประชาชนอุดมการณ์ทางการเมืองที่เป็นแบบอนุรักษนิยมถูกปิดกั้นไม่ได้รับการเผยแพร่อย่างกว้างขวางเท่าที่ควร ภายหลังจากเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516

อย่างไรก็ดีแม้การเปลี่ยนแปลงเมื่อวันที่ 14 ตุลาคม 2516 จะมีผลกระทบต่อผู้นำของกองทัพที่เข้ามามีบทบาททางการเมืองก็ตาม แต่ก็ เป็นเพียงการเปลี่ยนแปลงเฉพาะตัวบุคคลเท่านั้น ส่วนระบบหรือโครงสร้างทางการเมืองต่าง ๆ นั้นยังคงเดิมและในช่วงเหตุการณ์ 14 ตุลาคม เป็นขบวนการที่ถูกซื้อขึ้นประท้วง และเรียกร้องรัฐธรรมนูญก็มุ่งประเด้นใจมดีไปที่จอมพลถนอม กิตติขจร จอมพลประภาส จารุเสถียร และพันเอกณรงค์ กิตติขจร พร้อมด้วยคณะเท่านั้น แม้ว่าโดยทั่วไปจะมีการกล่าวถึงทหาร กองทัพ ข้าราชการ การคอร์รัปชัน หรือจักรพรรดินิยมอเมริกา แต่ก็ เป็นเพียงข้อมูลประกอบเมื่อ เปรียบเทียบกับผลที่เกิดขึ้นตามมา กล่าวคือ เมื่อผู้นำทั้ง 3 เดินทางออกนอกประเทศ แล้วเหตุการณ์ทั้งหลายก็คลี่คลายไปได้ ดังเช่นนักวิเคราะห์การเมืองผู้หนึ่งได้กล่าวว่า

"ประชาชนในขณะนั้นไม่ได้คิดถึงการยึดอำนาจรัฐโดยตรง ประชาชนมีความศรัทธาในนักศึกษา ประกอบกับความรู้สึกเกลียดชังรัฐบาลของถนอม ประภาส ณรงค์ โดยมีได้ตระหนักถึงอุดมการณ์หรือการจัดตั้งใด"¹

¹ สันติสุข ไสภณศิริ, "บทเรียนจาก 14 ตุลาคม ในรอบทศวรรษที่ผ่านมา", คลื่นแห่งทศวรรษ (กรุงเทพฯ ไม่ปรากฏสำนักพิมพ์, 2527), หน้า 118.

และ "14 ตุลาคม 2516 ใ้บทเขียนที่มีค่าแก่ประชาชน
การที่จะให้โตมาซึ่งชัยชนะนั้นจะต้องมีการจัดตั้ง และองค์กรที่เข้มแข็ง"

สิ่งเหล่านี้แสดงว่าการรวมพลังของนักศึกษาประชาชน และกลุ่มหลังต่าง ๆ เพื่อขับไล่
ผู้นำทหารดังกล่าวเกิดขึ้นมาจากความไม่พอใจผู้นำ เมื่อสภาพความขัดแย้งได้ทวีความรุนแรง
จนถึงกับต้องเกิดการจลาจลนองเลือด โดยที่เหตุการณ์ดังกล่าวมิได้มีการเตรียมการการวางแผน
หรือการจัดองค์การ เพื่อเปลี่ยนแปลงระบบหรือโครงสร้างทางการเมืองทั้งหมด สิ่งทีกล่าวไว้ เป็น
ข้อจำกัดประการหนึ่งของการเปลี่ยนแปลง ปี 2516 แต่ก็มิผลทำให้โครงสร้างการครองอำนาจ
ของผู้นำทหาร มีการเปลี่ยนแปลงไม่น้อยอัน เป็นผลสืบเนื่องมาจากที่กล่าวไว้แล้วในข้อ 1

ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการ เปลี่ยนแปลงบทบาทการมีส่วนร่วมทางการเมืองของกลุ่มหลัง
ต่าง ๆ จากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น บทบาทของกลุ่มหลังต่าง ๆ เริ่ม เข้ามามีบทบาทในทางการเมือง
มากขึ้น เริ่มต้นที่ศูนย์กลางนิสิตนักศึกษา ซึ่งเป็นกลุ่มหลังหัวอกในการก่อการประท้วงและ เรียกร้อง
รัฐธรรมนูญ ได้เริ่ม เข้ามามีบทบาทอย่างสูงในทางการเมือง โดยในระยะเริ่มแรกจะ เป็นการวิพากษ์
วิจารณ์การทำงานของรัฐบาล การประท้วงในเรื่อง เศรษฐกิจ เช่นการประท้วงสินค้าญี่ปุ่น หรือการ
เป็นปากเสียงแทนประชาชนผู้เดือดร้อนทั่วไป ในระยะต่อมากลุ่มดังกล่าวก็ได้เริ่มขยายบทบาทใน
ทางการเมืองให้กว้างขวางขึ้น เช่นมีการจัดนิทรรศการ, การเปิดอภิปรายที่ท้องสนามหลวง
รวมไปถึงการจัดให้มีโครงการเผยแพร่ประชาธิปไตย เพื่อนำแนวความคิดเกี่ยวกับ เสรีภาพ
และอำนาจอธิปไตยไป เผยแพร่ให้แก่ประชาชนในส่วนต่าง ๆ หลังจากนั้นก็มีกลุ่มหลังอื่น ๆ ที่
เติบโตขึ้นตามมา ได้แก่ กลุ่มชาวนาและกรรมกร¹ ได้มีบทบาทในการรวมกลุ่ม เรียกร้องพอสมควร
และที่สามารถมองเห็นได้อย่างชัดเจนก็คือ กิจกรรมของกลุ่มผู้ใช้แรงงาน ซึ่งได้ขยายขอบเขต
การแสดงบทบาทในทางการเมืองอย่างกว้างขวาง มีการนัดหยุดงาน เกิดขึ้นหลายครั้ง นอกจาก
บทบาทการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน และผู้ใช้แรงงานแล้ว กลุ่มหลังทางการเมือง
อื่น ๆ ก็มีการพัฒนาบทบาทของตนเองติดตามมาด้วย แม้กระทั่งในวงการของสงฆ์ก็ยังมีรูปแบบ
การประท้วงและ/หรือการอภิปรายทางด้านความคิด เห็นที่ค่อนข้างรุนแรงและไม่เคยปรากฏมาก่อน

¹ ชัยอนันต์ สุนทวนิช, ประชาธิปไตย สังคมนิยม คอมมิวนิสต์ กับการเมืองไทย,
(กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พิมพ์เศศ, 2520), หน้า 301.

ในส่วนที่เกี่ยวกับพรรคการเมืองนั้นได้รับผลจากการเปลี่ยนแปลงไม่น้อย กล่าวคือ ได้มีการพัฒนาบทบาททางการเมืองอย่างเต็มที่ และกลายมาเป็นสถาบันทางการเมืองที่สำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลังจากที่รัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2517 ได้รับการประกาศใช้ซึ่งในรัฐธรรมนูญดังกล่าวได้กำหนดบทบัญญัติต่าง ๆ ที่มีแนวโน้มสร้างสรรค์ระบบพรรคการเมืองในรัฐสภา ในฐานะที่จะเป็นสถาบันทางการเมืองที่ดำเนินการจัดตั้งรัฐบาล และควบคุมรัฐบาลในการบริหารงาน กล่าวคือ รัฐธรรมนูญกำหนดให้นายกรัฐมนตรีมาจากสภาผู้แทนราษฎร¹ และการเลือกเพ็นหาตัวนายกรัฐมนตรีสภาจะเป็นผู้ดำเนินการด้วยการคัดเลือกจากหัวหน้าพรรคที่มีเสียงข้างมากในสภาผู้แทนราษฎร² และบทบัญญัติที่เกี่ยวข้องและมีผลกระทบต่อพรรคการเมืองของทหารโดยตรง คือ การลดอำนาจวุฒิสภา และจำกัดจำนวนให้มีเพียง 100 คน ซึ่งวุฒิสภาก็จะมีอำนาจหน้าที่เป็นเพียงที่เสียงให้แก่สภาผู้แทนราษฎร³ บทบัญญัตินี้ดังกล่าวส่งผลให้พรรคการเมืองได้รับการพัฒนาบทบาทในฐานะของผู้จัดตั้งรัฐบาลอย่างแท้จริง แต่อย่างไรก็ดีการเติบโตของพรรคการเมืองก็ยังมีขีดจำกัด ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์กับกลุ่มผลประโยชน์หรือกลุ่มพลังทางการเมืองอื่น ๆ กล่าวคือ ลักษณะการก่อตั้งพรรคการเมืองก็ยังคงเป็นแบบเดิม คือมีการรวมกลุ่มเฉพาะนักการเมืองเพื่อสนับสนุนผู้นำทางการเมืองคนหนึ่งคนใด โดยที่ประชาชนซึ่งควรจะเป็นพื้นฐานที่สำคัญของพรรคการเมือง ยังไม่มีส่วนร่วมมากนัก อีกประการหนึ่งบทบัญญัติของกฎหมายก็ยังเปิดโอกาสให้จัดตั้งพรรคการเมืองได้ง่าย⁴ จึงมีผู้สนใจตั้งพรรคการเมืองขึ้นมามากมาย ความสำคัญของพรรคการเมืองในสายตาของประชาชนก็ยังคงไม่ได้รับการพัฒนาเท่าที่ควร ซึ่งถ้าพิจารณาจากประเด็นนี้ก็อาจกล่าวได้ว่า สภาพของพรรคการเมืองในช่วงเหตุการณ์ 14 ตุลาคม นั้นมิได้แตกต่างไปจากเดิมมากนัก

อย่างไรก็ดีสภาพของพรรคการเมืองก็ยังคงจะแตกต่างและเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมพอสมควร กล่าวคือ พรรคการเมืองได้มีโอกาสทำหน้าที่อย่างจริงจังในทางการเมืองโดยปราศจาก

¹ มาตรา. 177.

¹ มาตรา 182-187.

³ มาตรา 107.

⁴ วิทยา สุจริตนารักษ์, "พรรคการเมือง", หน้า 40.

การบงการหรือปิดกั้นของกลุ่มอำนาจทางการเมืองเก่า คือกลุ่มทหาร พรรคได้รับการยอมรับให้มีหน้าที่ต่าง ๆ ตามรัฐธรรมนูญกำหนด และการเลือกตั้งที่มีขึ้นตามบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญฉบับนี้ ก็นับว่ามีความสำคัญในแง่ที่ประชาชนจะเป็นผู้เลือกรัฐบาล มิใช่รัฐบาลจัดให้มีการเลือกตั้งเพื่อยืนยันความชอบธรรมของตน¹ กล่าวคือ ในช่วงการเลือกตั้ง พ.ศ. 2518 และ พ.ศ. 2519 ภายใต้รัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2517 นั้น พรรคการเมืองที่มีจำนวนที่นั่งในรัฐสภามากที่สุด หรือพรรคใดที่สามารถรวมตัวกันได้ ในรัฐสภาจนได้คะแนนเสียงส่วนใหญ่ ก็จะสามารถจัดตั้งรัฐบาลได้ ดังนั้นระบบพรรคการเมืองจึงมีความสำคัญพอสมควร อย่างน้อยที่สุดก็ขึ้นอยู่กับความตกลงของพรรคการเมือง มิใช่ขึ้นอยู่กับผู้นำทางการเมือง เหมือนผู้นำทหารในยุคก่อน ในช่วงการเลือกตั้ง พ.ศ. 2518 พรรคประชาธิปไตยได้รับคะแนนเสียงเลือกตั้งเข้ามามากที่สุด แม้จะไม่ได้เสียงข้างมาเกินครึ่งในรัฐสภา แต่เมื่อได้มีการรวมตัวกันพรรคเกษตรสังคม และพรรคอื่น ๆ แล้ว ก็ได้รับการลงคะแนนเสียงจากสภาผู้แทนให้จัดตั้งรัฐบาลได้ มีข้อที่น่าสังเกต คือ รัฐบาลพรรคประชาธิปไตยที่จัดตั้งขึ้นนี้มีปัญหาไม่สามารถที่จะประสานประโยชน์กับผู้แทนราษฎรหรือพรรคการเมืองอื่น ๆ ในสภาได้อย่างพอเพียง จึงไม่ได้รับความไว้วางใจ จากสภาให้ทำหน้าที่ฝ่ายบริหารต่อไป ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะไม่เกิดขึ้น เมื่อผู้นำทหารจัดตั้งรัฐบาลในระยะเวลานี้ผ่าน ๆ มา แสดงถึงเหตุผล 2 ประการ คือ ประการแรก ผู้นำทางการเมืองปราศจากอำนาจทางทหาร ซึ่งเป็นอำนาจเด็ดขาดมาควบคุมให้การรวบรวมเสียงในสภาสนับสนุนได้อย่างเด็ดขาด และประการที่ 2 เป็นสิ่งที่แสดงถึงพลังของพรรคการเมือง หรือของนักการเมืองที่สามารถคัดค้านการจัดตั้งรัฐบาลได้ ต่อมาเมื่อ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้ทำการรวบรวมพรรคการเมืองเสียงข้างน้อยต่าง ๆ ให้มารวมเป็นกลุ่มเป็นผลสำเร็จก็ได้รับการลงมติให้จัดตั้งรัฐบาล และได้รับความไว้วางใจจากสภาให้ดำเนินงานทางด้านบริหารต่อไป

ในช่วงการเลือกตั้ง พ.ศ. 2519 ก็เช่นเดียวกัน แสดงให้เห็นถึงบทบาทและพลังทางการเมืองของพรรคการเมืองที่มีอยู่ไม่น้อย ภายหลังจากที่ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช นายกรัฐมนตรี ได้ดำเนินการบริหารการปกครองโดยมีรัฐบาลผสมหลายพรรค อาทิเช่น พรรคชาติไทย เป็นต้น ให้การสนับสนุนไปได้ประมาณ 1 ปี ได้เกิดมีความขัดแย้งบางประการจนกระทั่งประสบปัญหาในการดำเนินงาน อีกประการหนึ่ง พรรคการเมืองที่ทำหน้าที่ฝ่ายค้านำโดยพรรคประชาธิปไตย

¹ หรศักดิ์ ผ่องแผ้ว, "พฤติกกรรมการลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง...." หน้า 34.

พรรคพลังใหม่ พรรคสังคมนิยมแห่งประเทศไทย เป็นต้น ได้รวบรวมกันจนเป็นกลุ่มก้อนและคาดว่า จะได้เสียงข้างมากในรัฐสภา และเตรียมที่จะล้มรัฐบาล ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช จึงได้ประกาศ ยุบสภา เมื่อวันที่ 12 มกราคม พ.ศ.2519 และจัดให้มีการเลือกตั้งทั่วไปในวันที่ 4 เมษายน พ.ศ.2519

ผลการเลือกตั้ง พ.ศ.2519 แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของระบบพรรคการเมืองได้ อย่างดี กล่าวคือ พรรคการเมืองใหญ่ ได้รับเสียงสนับสนุน เข้ามาในสภาอย่าง เป็นกลุ่มก้อน เช่น พรรคประชาธิปัตย์ได้รับคะแนนเสียง เลือกตั้งถึง 114 เสียง ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการเลือกตั้งที่ ให้ ความสำคัญ แต่ระบบพรรคมากขึ้นกว่าแต่ก่อน และรัฐบาลซึ่งจัดตั้งในเวลาค่อนข้างช้า ดำเนินงานไปได้ โดยได้รับการสนับสนุนรัฐสภาอย่าง เหนียวแน่น ซึ่งเป็นพื้นฐานทางการเมืองจากพรรคการเมือง อย่างแท้จริงโดยไม่ต้องพึ่งพาอิทธิพลทางการเมืองเหมือนหัวหน้าพรรคการเมืองทหารในสมัยก่อน พรรคประชาธิปัตย์สามารถกุม เสียงข้างมากได้อย่างเด็ดขาด จนกระทั่งพรรคอื่น ๆ ที่ไม่ได้เข้าร่วม แท้จะไม่มีโอกาสได้ทำอะไร

เมื่อพิจารณาถึงบทบาทที่เพิ่มขึ้นของพรรคการเมืองและนักการเมือง ซึ่งมีความสำคัญในทางการเมืองอย่างมากในช่วงการเลือกตั้งดังกล่าว จนถึงกับ เป็นหลักประกันรับรองและสนับสนุนการ จัดตั้งรัฐบาลได้ โดยที่ไม่เคยปรากฏมาก่อนในอดีต ทำให้ศูนย์อำนาจทางการเมืองได้มีการ เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม ซึ่งเคยอยู่ในกลุ่มข้าราชการโดยเฉพาะกลุ่มทหาร มาอยู่ที่กลุ่มนักการเมืองโดยตรง¹ อิทธิพลทางการเมืองดังกล่าวนี้ยังคงมีผลกระทบต่อสภาการเมืองในระยะต่อมา แม้ว่าจะมีการ ปฏิวัติรัฐประหาร เกิดขึ้นในปีต่อมาถึง 2 ครั้ง คือ พ.ศ.2519 กับ พ.ศ.2520 แต่ก็เป็นที่ทราบกัน ดีว่าโครงสร้างทางอำนาจในกองทัพมิได้ตั้งมั่นอยู่ในเอกภาพเช่นเดิม การปฏิวัติรัฐประหาร 2 ครั้ง หลังดังกล่าว เริ่มมีปัญหาเมื่อมีการจัดตั้งรัฐบาล และไม่สามารถที่จะจำกัดบทบาทของพรรคการเมือง หรือนักการเมืองได้อีก เห็นได้จากการเลือกตั้งในปี พ.ศ.2522 ซึ่งแม้ว่าจะยังไม่มี การประกาศใช้ พระราชบัญญัติพรรคการเมืองอย่างเป็นทางการ แต่พฤติกรรมการรณรงค์หาเสียง และการจัดตั้ง รัฐบาลก็ยังคงต้องอาศัย พรรคการเมืองที่ซึ่งรวมตัว เป็นในนามกลุ่มการเมืองอย่างไม่เป็นทางการอยู่

¹ ชัยอนันต์ สมุทวณิช, ประชาธิปไตย สังคมนิยม คอมมิวนิสต์กับการเมืองไทย, หน้า 166.

แสดงให้เห็นว่าบทบาทของพรรคการเมืองมีเพิ่มมากขึ้น และมีความสำคัญมากพอสมควรในทางการเมือง แม้กระทั่ง เมื่อมีการปฏิวัติสำเร็จโดยฝ่ายทหารในเวลาต่อมา

การเติบโตของพรรคการเมืองดังกล่าวนี้ ถ้าหากจะทำการศึกษาโดยละเอียด แล้ว จะพบว่าเงื่อนไขจาปัจจัยหลายประการด้วยกัน กล่าวคือ

เงื่อนไขประการแรกเกิดจากการพัฒนาบทบาททางการเมืองของประชาชน หรือกลุ่มประชาชนต่าง ๆ ในการมีส่วนร่วมทางการเมือง หลายครั้งที่มีผลกระทบต่อกระบวนการทางการเมืองไม่มากนักน้อย เช่น การนัดหยุดงานของกรรมกร หรือสารสาส์นแด่หลวงเหตุดูการณ์ต่าง ๆ โดยที่ฝ่ายทหารไม่อาจควบคุม และปราบปรามได้อย่างราบคาบฝ่ายทหารเองก็ยังยอมรับและถึงกับก่อตั้งกลุ่มการเมืองฝ่ายคนขึ้นมา เผอิญหน้าได้แก่กลุ่มกระหิงแดง และกลุ่มนวล เป็นต้น¹

เงื่อนไขประการที่ 2 คือ ทหารไม่สามารถช่วงชิงศูนย์อำนาจกลับคืนมาสู่กองทัพได้อย่างเต็มที่ซึ่งเกิดมาจากเหตุผล 2 ประการ คือ

1. เหตุผลด้านเอกภาพของกองทัพ
2. เหตุผลด้านผู้นำของกองทัพ

เหตุผลด้านเอกภาพของกองทัพซึ่งได้ศึกษาไว้แล้วในตอนต้น แสดงให้เห็นถึงความแตกแยกจนกระทั่งกองทัพไม่สามารถรวมกำลัง เป็นหนึ่งเดียว เพื่อมีบทบาททางการเมืองได้อย่างเป็นระบบเท่าที่ควร และเหตุผลด้านผู้นำของกองทัพที่ขาดความต่อเนื่อง การสืบทอดอำนาจขาดช่วงไปหลังจากเหตุการณ์ 14 ตุลาคม ซึ่งมีผลทำให้กลุ่มหลังกลุ่มอื่น ๆ พัฒนารูปแบบของความเข้มแข็งของกลุ่มขึ้นมาอย่างรวดเร็ว

เงื่อนไขประการที่ 3 คือ การเผยแพร่แนวความคิดใหม่ ๆ ในทางการเมือง โดยเฉพาะลัทธิการเมืองฝ่ายตรงข้าม ทำให้ประชาชนเริ่มหันมาให้ความสนใจทางลัทธิ เสรีภาพ ความเสมอภาค และอำนาจอธิปไตยของตนเองมากขึ้น² แม้จะมีอยู่ไม่เต็มทีนัก แต่ก็มากขึ้นกว่าอดีต ซึ่งเป็นช่วงเวลาเดียวกับอิทธิพล และแนวความคิดของทหารถูกกีดกันมิให้แพร่หลายในสังคม

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 354.

² ชัยอนันต์ สมุทวณิช, "ยังเดี๋ยวกกับทหารประชาธิปไตย....", หน้า 50.

เงื่อนไขประการที่ 4 คือ ความชอบธรรมในการมีส่วนร่วมทางการเมืองของทหาร ถูกตัดทอนลงมากจนกระทั่งทหารไม่สามารถที่จะได้รับการยอมรับให้เข้ามามีบทบาททางการเมือง ได้อีกอย่าง เดิมที่นัก

จากเงื่อนไขประการต่าง ๆ ที่กล่าวมาเป็นผลให้พรรคการเมืองสามารถเข้ามาพัฒนา บทบาทของตนเองทางการเมืองได้อย่าง เดิมที่สืบแทน กองทัพซึ่งเคยมีบทบาทในด้านนี้

หลักฐานประการหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงบทบาทของพรรคการเมืองก็คือ ภายหลังจาก การปฏิวัติ พ.ศ.2520 และ คณะทหารได้จัดร่างรัฐธรรมนูญ พ.ศ.2521 ออกมาประกาศใช้ ซึ่งทำให้มีการเลือกตั้งทั่วไป เมื่อวันที่ 22 เมษายน 2522 นั้น แม้ว่าการเลือกตั้งดังกล่าว รัฐธรรมนูญจะได้วางแนวทางไว้เพื่อให้ทหารได้จัดตั้งรัฐบาลต่อไป กล่าวคือ บทเฉพาะกาลได้ให้อำนาจวุฒิสภา และให้ข้าราชการประจำเป็นรัฐมนตรี และมีตำแหน่งทางการเมืองอื่น ๆ ได้ และระบบการเลือกตั้งก็ยังคงใช้ระบบเดิม คือเลือกเป็นหมายเลข แบ่งเขตเลือกตั้งแค่เมื่อจัดตั้ง รัฐบาลแล้ว นายกรัฐมนตรีซึ่งเป็นผู้นำทหารก็ยังคงตรงประสานกับพรรคการเมืองในรัฐสภาอยู่ โดยต้องมีการรวบรวมสมาชิกพรรคการเมืองต่าง ๆ เพื่อให้ได้รับการไว้วางใจจากสภา โดยเหตุ ที่ทหารไม่มีพรรคการเมืองของตนเองในสภาซึ่งจะได้มีการพัฒนาสาเหตุ และที่มาของปัญหาดังกล่าว ในบทต่อไป แต่โดยสรุปก็คือการเพิ่มขึ้นของบทบาทพรรคการเมือง ทำให้สภาพทางการเมือง เปลี่ยนแปลงไป

6.2.3 การเปลี่ยนแปลงด้านกฎหมาย การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญก็คือ การเปลี่ยนแปลงในรัฐธรรมนูญภายหลังจากเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 เป็นต้นมานั้นได้มีการประกาศใช้ รัฐธรรมนูญถึง 4 ฉบับ ดังนี้¹

6.2.3.1 รัฐธรรมนูญ พ.ศ.2517 เมื่อเกิดเหตุการณ์ 14-15 ตุลาคม 2516 ซึ่งทำให้ผู้ปกครองที่สืบทอดถึงการมาเป็นเวลายาวนานต้องหันจากอำนาจ ได้มีการแต่งตั้ง คณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ เมื่อเดือนตุลาคม พ.ศ.2516 และได้ทำการยกร่างเสร็จสิ้นด้วย เวลาเพียง 3 เดือน² จากนั้นก็มีการพัฒนาโดยคณะรัฐมนตรี และพิจารณาโดยสภานิติบัญญัติ

¹ ชัยอนันต์ สมุทวณิช, ปัญหาการแก้ไขรัฐธรรมนูญและประชาธิปไตย, หน้า 42-47.

² เรื่องเดียวกัน.

และประกาศใช้เป็นรัฐธรรมนูญ ฉบับที่ 10 เมื่อวันที่ 7 ตุลาคม 2517 มีความยาว 224 มาตรา เป็นรัฐธรรมนูญ ซึ่งได้ชื่อว่าเป็นประชาธิปไตยอย่างที่สุด เพราะมีบทบัญญัติและประการหนึ่งซึ่งเป็น ประกันสำหรับการมีส่วนร่วมในการปกครองตนเองของประชาชน เช่น นายกรัฐมนตรีต้องมาจาก สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร¹ สภาประกอบด้วย 2 สภา คือ สมาชิกสภาผู้แทนและวุฒิสภา และวุฒิสภา มีอำนาจน้อยกว่าสภาผู้แทนราษฎร และห้ามข้าราชการประจำมีตำแหน่งทางการเมือง เหตุผลที่ รัฐธรรมนูญฉบับนี้มีสภาพที่เป็นประชาธิปไตยดังกล่าวอาจ เนื่องจากฝ่ายข้าราชการ และผู้นำทหาร ซึ่งเคยปกครองด้วยอำนาจเผด็จการมานานไม่อาจใช้อิทธิพลในการร่างรัฐธรรมนูญอีกต่อไป

6.2.3.2 รัฐธรรมนูญ พ.ศ.2519 รัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ.2517

มีอายุใช้งานได้ไม่นานก็เกิด เหตุการณ์ปฏิรูปการปกครองแผ่นดินโดยคณะปฏิรูปฯ ได้ล้มเลิกรัฐธรรมนูญ ฉบับที่ 10 (พ.ศ.2517) และประกาศใช้รัฐธรรมนูญ ฉบับที่ 11 พ.ศ.2519 แทน ซึ่งมีลักษณะ คล้ายธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เคยจัดร่างใช้เมื่อ พ.ศ.2502² กล่าวคือ ให้อำนาจล้นพ้นแก่นายกรัฐมนตรี³ แต่มีลักษณะที่น่าสนใจคือได้มีการวางแผนให้คณะรัฐมนตรีแก้ไข เพิ่มเติม รัฐธรรมนูญเป็น 3 ระยะ ๆ ละ 4 ปี เพื่อให้เหมาะสมกับสภาวะการณ์ในระยะสั้น ๆ ตามอ้างอิงของคณะปฏิรูป

ลักษณะที่น่าสนใจอีกประการหนึ่งก็คือ ได้จัดตั้งสภาปฏิรูป การปกครองแผ่นดิน ประกอบด้วยสมาชิกที่ได้รับการแต่งตั้งทั้งหมด ส่วนใหญ่เป็นข้าราชการประจำ⁴ และตามระยะเวลาพัฒนา ประชาธิปไตยแบบมีขึ้นคอน 12 ปี ดังกล่าวนั้น 4 ปีแรก จะมีสภาที่มาจากการแต่งตั้งเพียงสภาเดียว เมื่อครบกำหนด 4 ปีแรกแล้ว จึงให้มีสภาผู้แทนราษฎร (บทเฉพาะการ)⁵ ซึ่งแสดงให้เห็นก็เคารพ พยายามที่จะกลับ เข้ามามีอำนาจอีกครั้งของฝ่ายทหาร

¹ เรื่องเดียวกัน.

² ชัยอนันต์ สมุทวณิช, การเลือกตั้ง พรรคการเมือง....., หน้า 204-206.

³ มาตรา 21.

⁴ ชัยอนันต์ สมุทวณิช, ปัญหาการแก้ไขรัฐธรรมนูญและประชาธิปไตย, หน้า 43.

⁵ เรื่องเดียวกัน.

6.2.3.3 ธรรมนูญ การปกครองราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2520

รัฐบาลพลเรือนที่คณะปฏิรูปการปกครองแผ่นดิน แต่งตั้งขึ้นได้ดำเนินนโยบายทางการเมืองแบบอนุรักษ์นิยมปิดกั้น เสรีภาพของประชาชนในด้านต่าง ๆ รวมทั้งการปิดกั้นการเสนอข่าวของสื่อมวลชน (ปร.42) ผลของการดำเนินนโยบายดังกล่าว ทำให้เกิดความขัดแย้งในสังคม เป็นต้นมา จนก่อให้เกิดการปฏิวัติขึ้นอีกครั้ง เมื่อปี 2520 คณะปฏิวัติได้จัดร่างธรรมนูญการปกครอง ขึ้นมาใช้เป็นการชั่วคราว รัฐธรรมนูญฉบับนี้ก็มีลักษณะเช่นเดียวกัน รัฐธรรมนูญ ฉบับปี 2519 คือมีความเป็นเผด็จการมาก โดยการให้อำนาจนายกรัฐมนตรี สามารถกระทำการใด ๆ ได้เด็ดขาด¹

6.2.3.4 รัฐธรรมนูญ ฉบับปี 2521 (ฉบับปัจจุบัน) ประการใช้เมื่อวันที่ 22 มกราคม 2521 ลักษณะสำคัญของรัฐธรรมนูญที่บทเฉพาะกาล ซึ่งกำหนดไว้ว่าในระยะเวลา 4 ปี ภายหลังจากที่มีสภาผู้แทนราษฎร ครั้งแรกตามรัฐธรรมนูญฉบับนี้ให้บทเฉพาะกาลมีผลใช้บังคับอยู่ เมื่อระยะเวลาของสภาผู้แทนราษฎรหมดลงไป จึงจะยกเลิกบทเฉพาะกาล

บทเฉพาะกาลที่สำคัญซึ่งจะต้องสิ้นสุดลงในวันที่ 22 เมษายน พ.ศ.2524² ได้แก่

1. บทบัญญัติเกี่ยวกับวิธีการเลือกตั้ง สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ซึ่งจะต้องใช้วิธีเลือกตั้งแบบ "รวมเขต-รวมเบอร์" แทนที่จะเป็นแบบ "แบ่งเขต-เรียงเบอร์"

2. บทบัญญัติเกี่ยวกับพรรคการเมือง และสถานภาพของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรคือ พรรคการเมืองที่จะส่งผู้สมัครเข้ารับเลือกตั้ง จะต้องส่งผู้สมัครไม่น้อยกว่ากึ่งหนึ่งของจำนวนผู้แทนราษฎรทั้งหมด อันพึงมีพึงได้ใน การเลือกตั้งครั้งนั้น และผู้สมัครจะต้องสังกัดพรรคการเมือง

3. บทบัญญัติเกี่ยวกับการดำรงตำแหน่งทางการเมืองของข้าราชการประจำ จะดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี และรัฐมนตรีหรือตำแหน่งการเมืองอื่นใดไม่ได้

4. บทบัญญัติเกี่ยวกับอำนาจวุฒิสภา คือวุฒิสภามีอำนาจลดน้อยลง กล่าวคือ วุฒิสมาชิกจะไม่มีสิทธิพิจารณา เรื่องดังต่อไปนี้ ร่วมกับสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร คือ

4.1 การพิจารณาร่างพระราชบัญญัติงบประมาณรายจ่ายประจำปีงบประมาณ
ร่างพระราชบัญญัติงบประมาณรายจ่ายเพิ่มเติม และร่างพระราชบัญญัติโอนงบประมาณรายจ่าย

¹ มาตรา 27.

² ชัยอนันต์ สมุทวณิช, ปัญหาการแก้ไขรัฐธรรมนูญและประชาธิปไตย, หน้า 45.

4.2 การ เปิดอภิปรายทั่วไป เพื่อลงมติไม่ไว้วางใจรัฐมนตรี เป็นรายบุคคล หรือ เป็นคณะ

4.3 การพิจารณาร่างพระราชบัญญัติที่คณะรัฐมนตรีแจ้งว่า เป็นร่างพระราชบัญญัติ สำคัญอัน เกี่ยวกับความมั่นคงของราชอาณาจักร ราชบัลลังก์หรือ เศรษฐกิจของประเทศ

4.4 การพิจารณาพระราชกำหนด

เมื่อพิจารณาลักษณะเด่นของรัฐธรรมนูญฉบับดังกล่าวจะพบว่า มีลักษณะที่เป็นประชาธิปไตย หอสมควรเมื่อถึงเวลาสิ้นสุดของบทเฉพาะกาลแล้ว ซึ่งบ่งชี้ดังกล่าวนี้อาจได้มีการเปลี่ยนแปลงแตกต่าง ไปจากรัฐธรรมนูญที่ใช้อยู่ตั้งแต่ พ.ศ. 2495 เป็นต้นมา จนถึงรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2512 ซึ่งบทบัญญัติ ในรัฐธรรมนูญดังกล่าวนี้ได้เปิดโอกาสให้มีสภาแต่งตั้งซึ่งโดยส่วนใหญ่เป็นข้าราชการประจำ มีอำนาจ เท่าเทียมกับสภาผู้แทนราษฎร

ส่วนกฎหมายอื่น ๆ ได้แก่กฎหมายพระราชบัญญัติพรรคการเมือง การเลือกตั้งภายหลังจาก ช่วงเหตุการณ์ 14 ตุลาคม ก็ได้มีการประกาศใช้กฎหมายดังกล่าว ในปี พ.ศ. 2517 ซึ่งโดยใจความแล้ว จะไม่มีข้อแตกต่างไปจากของเดิมช่วงก่อน ปี พ.ศ. 2516 เท่าใดนัก ต่อเมื่อมีการรัฐประหาร จะไม่มีข้อแตกต่างไปจากของเดิมช่วงก่อน ปี พ.ศ. 2516 เท่าใดนัก ต่อเมื่อมีการรัฐประหาร พ.ศ. 2519, 2520 แล้วได้มีการยกเลิกกฎหมายทั้ง 2 นี้ และไม่มี การเร่งรัดให้แล้วเสร็จทันการเลือกตั้งที่มีขึ้น ตามรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2521 ดังนั้นในการเลือกตั้ง พ.ศ. 2522 จึงไม่มีกฎหมายพรรคการเมือง มา ใช้บังคับ

กฎหมายพรรคการเมืองเพิ่งมาประกาศใช้เมื่อต้นปี พ.ศ. 2526 โดยให้พรรคการเมือง ทั้งหลายไปจดทะเบียนขอจัดตั้งพรรคการเมือง ที่กระทรวงมหาดไทยซึ่งในเนื้อหาของกฎหมายฉบับใหม่นี้ มีข้อแตกต่างจากกฎหมายพรรคการเมืองแบบเดิมพอสมควร กล่าวคือ บทกำหนดเกี่ยวกับพรรค การเมืองที่ประกาศใช้ใหม่เมื่อกลางปี พ.ศ. 2526 นั้น ได้มีความเข้มงวดเกี่ยวกับการจัดตั้งพรรค การเมือง กล่าวคือ ต้องมีจำนวนผู้สมัครเป็นสมาชิกไม่น้อยกว่า 5,000 คน¹ ในจำนวนสมาชิก เขตผู้ต้องมาจากแต่ละภาคไม่น้อยกว่าภาคละ 5 จังหวัด² และจำนวนสมาชิกในแต่ละจังหวัดครั้ง ไม่น้อยกว่า 50 คน ซึ่งจะมีผลให้การจัดตั้งพรรคการเมืองตามบทบัญญัตินี้ กระทำได้ยากนอกจาก พรรคดังกล่าวจะมีฐานสนับสนุนจากประชาชนมาากพอสมควร

¹ราชกิจจานุเบกษา, เล่มที่ 98 ตอนที่ 111 (ฉบับพิเศษ) 8 กรกฎาคม 2524.

²เรื่องเดียวกัน.

โดยสรุปแล้วก็คือการเปลี่ยนแปลงในแง่กฎหมายภายหลังการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง 14 ตุลาคม 2516 นี้ เป็นการเปลี่ยนแปลงในด้านหลักเกณฑ์ทางการเมืองในประเด็นที่สำคัญ ซึ่งมีผลกระทบต่อสมควร ค่อมบาทการมีส่วนร่วมทางการเมืองของชนชั้นนำต่าง ๆ แยกต่างไป จากรัฐธรรมนูญฉบับก่อน ๆ ซึ่งมีผลใช้บังคับในช่วงปี เลือกตั้งที่ทำการศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งก็คือ บทบัญญัติเกี่ยวกับอำนาจของสภาแต่งตั้งและการเข้ามามีตำแหน่งทางการเมืองของข้าราชการประจำ ในส่วนกฎหมายพรรคการเมืองนั้น ก็มีหน้าที่แตกต่างจากของเดิมก็คือ เจือปนในการจัดตั้งพรรค มีเพิ่มขึ้นมากกว่าจัดตั้งพรรคได้ยากกว่า

6.2.4 การเปลี่ยนแปลงจากภายนอก หมายถึงการเปลี่ยนแปลงทางด้านการเมือง ระหว่างประเทศและอิทธิพลจากภายนอกที่มีผลกระทบต่อสภาพทางการเมืองภายใน ซึ่งแม้ว่าการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้ จะมีผลไม่เด่นชัดนัก ในการวิเคราะห์ผลกระทบต่อ การเปลี่ยนแปลงของทหาร ในทางการเมือง แต่ก็มียุทธวิธีลหอสวมควรค่อมบาทและกิจกรรมทางการเมืองของทหาร

ปัจจัยการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้มิได้มีผลกระทบโดยตรงต่อบทบาทการก่อตั้งพรรคการเมือง ของผู้นำทหารแต่มีผลในระดับกว้าง ซึ่งก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านพื้นฐานบางประการของทหาร จนกระทั่งต้องมีการปรับ เปลี่ยนท่าทีของบทบาททางการเมือง กล่าวคือ สถานการณ์ในภูมิภาคเอเชีย อาก เนย์ และความสัมพันธ์ทางการทหารและการค้าระหว่างไทยกับสหรัฐอเมริกาได้ เปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก และเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว¹

การพ่ายแพ้สงคราม เวียดนามของสหรัฐอเมริกาส่งผลสะท้อนต่อประเทศไทย ในแง่ที่ กระแสการเมืองและมติมหาชนในสหรัฐอเมริกาก่อให้เกิดการทบทวนบทบาทของสหรัฐในภูมิภาค เอเชีย อาก เนย์ใหม่ ซึ่งการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้มีผลกระทบต่อกองทัพไทยสูง² เพราะตลอดระยะเวลา กว่า 20 ปีที่ผ่านมา สหรัฐมีความสัมพันธ์ทางการทหาร และทางการค้ากับไทยอย่างแนบแน่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงสงครามเกาหลี และสงครามเวียดนาม ซึ่งไทยได้เข้าร่วมรบในฐานะ ประเทศที่ร่วมสนธิสัญญา³ จากภารกิจที่ต้องร่วมรบดังกล่าว ทำให้กองทัพได้รับความร่วมมือหลายด้าน

¹ ชัยอนันต์ สมุทวณิช, "ยังเดิร์กกับทหารประชาธิปไตย...", หน้า 57.

² เรื่องเดียวกัน.

³ เรื่องเดียวกัน.

และด้านนำมาพิจารณาวิเคราะห์ในสภาวะทางการเมืองของไทย ซึ่งโดยพื้นฐานทหารมีบทบาทในทางการเมืองมาตั้งแต่ต้น และโครงสร้างหรือสถาบันทางการเมืองอื่น ๆ ก็อยู่ในสภาพที่ไม่ได้รับการพัฒนา และถูกกีดกันไม่ให้มีบทบาทในทางการเมือง ดังนั้นจึงเป็นโอกาสที่ทำให้คณะทหารซึ่งได้รับการพัฒนาโครงสร้างองค์กรให้เข้มแข็ง เข้ามามีบทบาทในทางการเมือง ซึ่งเป็นสภาพของกองทัพก่อนปี 2516 ต่อมาเมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงในภูมิภาคแถบนี้ จึงมีผลทำให้ความช่วยเหลือต่าง ๆ ที่สหรัฐให้แก่กองทัพต้องลดน้อยลง ประกอบกับในช่วงเวลาระหว่างปี พ.ศ. 2516-2519 นั้น การเติบโตของบทบาทการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนมีมากขึ้น กลุ่มพลังต่าง ๆ ได้แสดงบทบาทในทางการเมืองอย่างกว้างขวางมีการประท้วงสหรัฐอเมริกาหลายครั้ง ประเด็นที่สำคัญก็คือต้องการเรียกร้องให้ถอนฐานทัพออกไป เนื่องจากเป็นการละเมิดอธิปไตยของชาติ รัฐบาลสหรัฐจึงได้มีการถอนฐานทัพ และนำอาวุธยุทธโปกรณ์ต่าง ๆ กลับไปเป็นจำนวนมาก ความช่วยเหลือในด้านต่าง ๆ ที่เคยให้เปล่าก็มีการเปลี่ยนแปลงไป ซึ่งมีผลกระทบโดยตรงต่อการดำเนินงานกองทัพ อย่างน้อยที่สุดก็มีผลในแง่จิตใจของนายทหารระดับต่าง ๆ¹

โดยข้อเท็จจริงแล้วความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้มีได้เป็นผล เนื่องจากเหตุการณ์ 14 ตุลาคม แต่อาวุธยุทธโปกรณ์ การศึกษา ยุทธวิธีการฝึกอบรม ฯลฯ จากสหรัฐมากมายทำให้กองทัพได้รับการพัฒนาทางด้านเทคนิคไปอย่างรวดเร็ว มีอาวุธยุทธโปกรณ์ที่ทันสมัย ซึ่งได้มาโดยมีต้องซื้อหา จากการที่ผู้นำกองทัพของไทย (จอมพลถนอม กิตติขจร) ได้พยายามสร้างความสัมพันธ์กับสหรัฐอเมริกา และนำกองทัพไปร่วมรบในต่างประเทศ ในขณะที่ประเทศร่วมภาคีสันติสัญญา ซึ่งมีผลทำให้สหรัฐและประเทศที่ร่วมสนธิสัญญาต่าง ๆ โดยเฉพาะสนธิสัญญา สปอ. เข้ามารัฐประเทศมากมาย มีการตั้งอุปกรณ์เรดาร์ ซึ่งประกอบด้วย เครื่องมือที่ทันสมัยบนยอดคอยอินทนนท์ ซึ่งทำให้กองทัพในช่วงสงครามนี้มีการพัฒนาด้านเทคนิค จนก้าวหน้าขีดความสามารถและสมรรถนะในการรวบรวมไปถึงพลังต่าง ๆ มีอยู่ในระดับสูง เหนือกลุ่มการเมืองอื่น ๆ จึงจะทำให้กลุ่มทหาร เข้ามามีบทบาทในทางการเมืองได้อย่างมีประสิทธิภาพมีข้อที่น่าสังเกตก็คือ เป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในช่วงระยะเวลาที่ใกล้เคียงกัน และมีผลกระทบต่อดังกล่าวโดยตรงทั้งในแง่โครงสร้างและบทบาททางการเมือง

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 58.

เมื่อ เป็น เช่นนี้ฐานอำนาจที่จะส่ง เสริมพลังให้คณะทนายมีศักยภาพในการ เข้ามามีบทบาท
ในทางการเมือง หรือพยายามที่จะครอบงำฐานะทางอำนาจ และอิทธิพลทางการเมือง ก็ถูกระทบ
กระเทือน

นอกจากนี้การ เปลี่ยนแปลงที่เป็นผลกระทบจากภายนอกอีกประการหนึ่งก็คือ การที่
ประธานาธิบดีคิกสันได้เดินทางไป เยือนจีนแดงในราวปี พ.ศ. 2515 ซึ่งมีผลค่อนนโยบายด้านการเมือง
การทหารและการต่างประเทศของไทยไม่น้อย เพราะ เป็นที่ทราบกันดีว่านโยบายทางด้านนี้ของไทย
มีความสัมพันธ์กับสหรัฐอเมริกาย่างลึกซึ้ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่อง เกี่ยวกับนโยบายต่อต้าน
คอมมิวนิสต์ ซึ่งนโยบายดังกล่าวผู้นำทางการเมืองของไทยประกาศ เป็นนโยบายที่สำคัญในการ
บริหารประเทศโดยมุ่งที่จะปราบปรามคอมมิวนิสต์ให้ราบคาบลงอย่างเด็ดขาด มีการประกาศใช้
พรบ. ป้องกันการกระทำอัน เป็นคอมมิวนิสต์ อัน เป็นเจตนารมณ์ของแนวนโยบายแห่งรัฐอย่างชัดเจน
เกี่ยวกับเรื่องนี้ในทางปฏิบัติ ผู้นำทางทหารซึ่ง เข้ามามีบทบาทในทางการเมือง ได้กำหนดแนวทาง
เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างประเทศด้วยการไม่มีสัมพันธไมตรีกับประเทศในฝ่ายสังคมนิยม ซึ่ง
สอดคล้องกับประเทศมหาอำนาจที่ไทยมีสัมพันธอยู่ คือ อเมริกา ดังนั้นเมื่อสหรัฐอเมริกาย้าย
ท่าที่ร่วมมือกับจีน และตัดสัมพันธ์ทางการทูตกับไต้หวัน จนกระทั่งให้การรับรองบทบาทของจีนใน
สหประชาชาติด้วย จึงทำให้ไทยต้องมีการปรับ เปลี่ยนมากพอสมควร เช่นต้องมีการ
ทบทวนนโยบายการต่างประเทศใหม่ ซึ่งแต่เดิมนโยบายดังกล่าวจัดว่าสอดคล้องกับแนวแนวคิด
ต่อต้านคอมมิวนิสต์ของผู้นำ จึงสามารถผสมผสานกันและทำให้ผู้นำสามารถใช้เงื่อนไขของภัย
คอมมิวนิสต์ดังกล่าวแสวงหาความชอบธรรมในทางการเมือง เมืองไทยต้องมีการปรับเปลี่ยนบทบาท
ทางด้านต่างประเทศดังกล่าว เพื่อให้สอดคล้องกับท่าทีของมหาอำนาจใน เอเชียอาคเนย์ทำให้ต้อง
มีการสวนทางกันแนวทางของผู้นำในอดีต คือจอมพลถนอม กิตติขจร และจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์
กล่าวคือ ต้องมีการเปิดสัมพันธกับจีนแดง ซึ่งเป็นที่เข้าใจกันมาก่อนหน้านี้ว่าเป็นประเทศแม่แบบ
ของคอมมิวนิสต์ และ เป็นผู้บงการอยู่เหนือพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ซึ่งมีผลให้ก่อนหน้านี้
ประชาชนรู้สึกมีความเกลียดชังประเทศดังกล่าว ในสมัยรัฐบาลของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช
ได้เดินทางไปเปิดสัมพันธทางการทูตกับจีน และหลังจากนั้นต่อมา ก็เปิดสัมพันธทางการทูตกับ เวียดนาม
ลาว และ เขมร ซึ่งเป็นประเทศในค่ายคอมมิวนิสต์ไปแล้ว ในแง่ที่จึงย่อมที่จะมีผลกระทบต่อ
อุดมการณ์ทางการเมือง ซึ่งเป็นไปในแนวทางที่ไม่เชื่ออำนาจค่อมบทบาทของทหารในทางการเมือง
ต่อไป อย่างไรก็ดีปัจจัยการ เปลี่ยนแปลงในประเด็นนี้มีผลไม่ค่อนเด่นชัดมากนัก ในแง่ที่จะมีอิทธิพล

โดยตรงต่อการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง แต่เมื่อนำไปพิจารณาประกอบกับการเปลี่ยนแปลง
ด้านอื่น ๆ แล้วก็จะพบว่าผลกระทบไม่น้อยต่อลักษณะบทบาทของทหารดังกล่าว

6.2.5 ปัจจัยด้านสภาพแวดล้อมทางการเมือง ได้แก่ เงื่อนไขในการต่อสู้
กับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ได้เกิดมีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม กล่าวคือ ได้เปลี่ยน
แนวทางการต่อสู้กับผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์จากวิธีการทหารนำการเมือง ไปสู่วิธีการที่ใช้การเมือง
นำการทหาร ทั้งนี้เนื่องมาจากได้มีการประเมินโดยนายทหารที่ทำการสู้รบกับผู้ก่อการร้ายฯ ใน
เขตปะทะต่าง ๆ ต่างก็ตระหนักดีว่าพรรคคอมมิวนิสต์ แห่งประเทศไทย จะประสบผลสำเร็จใน
การรุกสามยุทธศาสตร์ขั้นตอนต่าง ๆ ที่วางไว้นั้น จะต้องอาศัยการปฏิบัติการทางการเมืองต่อสู้ด้าน
กำลังอาวุธควบคู่ไปกับการขยายการรุกทางการเมือง ทั้งภายในประเทศและในทางสากล สำหรับ
การรุกทางการเมืองภายในประเทศนั้น พรรคคอมมิวนิสต์มีแนวโน้มที่จะขยายผลทางการเมืองมากขึ้น
โดยอาศัยบรรยากาศที่เปิดกว้างทางการเมือง¹ และความขัดแย้งทางการเมือง ซึ่งเกิดจากการ
ที่รัฐบาลและกองทัพใช้วิธีการที่รุนแรงปราบปรามประชาชนในวิกฤติการณ์ต่าง ๆ ซึ่งมีผลทำให้ประชาชน
หลายกลุ่ม โดยเฉพาะนิสิต นักศึกษา ซึ่งมีแนวความคิดต่อต้านระบบทหารอยู่แล้วนั้น เข้าร่วมการ
ต่อสู้กับพรรคคอมมิวนิสต์มากมาย จนเป็นการสูญเสียทางการเมือง การปฏิบัติการทางทหารในระยะหลัง
จากเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ถูกจำกัดขอบเขตด้านการทหารจะต้องระมัดระวังในการถูก
กล่าวหาว่าปราบปรามประชาชน เมื่อนำมาพิจารณาประกอบกับสภาพทางการเมืองที่อยู่ในภาวะเปิด
กว้างประชาชนมีแนวโน้มวิพากษ์วิจารณ์การทหารการเมืองในทางลบ ทำให้ความชอบธรรมของทหาร
ในทางการเมืองลดน้อยลง การใช้กองทัพเพื่อปฏิบัติการด้วยความรุนแรงต่าง ๆ ก็มีข้อจำกัดจำเป็น
ต้องอาศัยเงื่อนไขที่สูงอดพอสมควร ซึ่งจะสามารถกระทำได้ เช่น การรัฐประหาร หรือการปฏิวัติ
ในช่วงเวลาต่าง ๆ

การปฏิรูปการปกครองแผ่นดินเมื่อ 2519 และการปฏิวัติ พ.ศ. 2520 กับการปฏิบัติงาน
และการดำเนินนโยบายของรัฐบาลเผด็จการทหาร เป็นเงื่อนไขที่สำคัญที่ชี้ให้เห็นว่าการใช้กำลังรุนแรง
ปราบปรามการก่อการร้ายคอมมิวนิสต์มิใช่วิธีที่เหมาะสม² รัฐบาลจะผลักดันให้ประชาชนที่ไม่เห็นด้วย

หมายเหตุ

¹ เรื่องเดียวกัน.

² เรื่องเดียวกัน.

เข้าเป็นแนวร่วมกับพรรคคอมมิวนิสต์มากขึ้น จึงจำเป็นที่รัฐบาลจะต้องทบทวนยุทธวิธีดังกล่าวเสียใหม่ โดยใช้การเมืองควบคู่ไป ซึ่งแตกต่างไปจากรัฐบาลในยุคก่อน

6.2.6 การเปลี่ยนแปลงด้านอื่น ๆ จากการเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ซึ่งทหารถูกจำกัดบทบาททางการเมืองไปมาก คณะทหารขาดศักยภาพที่จะต้องกอบกู้อำนาจและ กิยรติภูมิ กลับคืนมา ในช่วงเวลาหลัง 14 ตุลาคม 2516 ทั้งนี้เนื่องจากบทบาทของพลเอกกฤษณ์ สีวะรา ในกรณี 14 ตุลาคม 2516 ได้แสดงให้เห็น เป็นที่ประจักษ์ว่ามีความขัดแย้งแตกแยกกันระหว่างกลุ่ม ผู้นำเดิม¹ แม้ว่าผู้นำเดิมจะหมดอำนาจไป แต่สมัครพรรคพวกก็ยังคงมีอยู่อีกมากอย่างน้อยที่สุดก็ได้แก่ ผู้ที่เคยร่วมทำการปฏิวัติรัฐประหารก่อนหน้าปี ดังนั้นบทบาทของพลเอกกฤษณ์ สีวะรา จึงเป็นไปเพื่อ ป้องกันอิทธิพลของพรรคพวกผู้นำเดิม ซึ่งอยู่ในกองทัพ โดยอาศัยผู้นำพลเรือนและสถานการณ์ทางการเมือง มากกว่าจะสร้างฐานอำนาจทางกองทัพ เพื่อที่จะขัดแย้งกับรัฐบาลพลเรือน² ในสภาพการณ์ เช่นนี้ บทบาททางการเมืองของคณะทหารจึงถูกจำกัดและ พลเอกกฤษณ์ สีวะรา เองก็ไม่ต้องการยื่น กระแสเดิมทหาชนในขณะนั้น กองทัพจึงไม่มีเอกภาพทางอำนาจ เพราะกลุ่มทหารที่เคยเป็นปีกฝ่ายของ ผู้นำเก่ายังคงมีอยู่มาก ความไม่ไว้วางใจกันในหมู่ทหารระดับสูง³ จึงเป็น เหตุหนึ่งที่บั่นทอนศักยภาพ ทางการเมืองของคณะทหาร และเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้รัฐบาลพลเรือน ที่แม้จะเป็นรัฐบาลผสม สามารถระดับระครองตัวเองอยู่ได้ระยะหนึ่ง ปัจจัยที่เปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้มุ่งที่จะแสดงให้เห็นถึง การเปลี่ยนแปลงบทบาททางการเมืองของทหารที่มีผลจากการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะ อย่างยิ่งในส่วนที่เกี่ยวข้องกับพรรคการเมือง

อย่างไรก็ดี แม้ว่าช่วงระยะเวลา 3 ปี หลังจากที่ได้มีการเปลี่ยนแปลงเมื่อปี 2516 ได้เกิดการรัฐประหารขึ้นอีก 2 ครั้ง ซึ่งน่าที่จะแสดงว่า ทหารสามารถก้าวเข้าสู่การเมืองบทบาททางการเมืองได้อีกครั้งหนึ่ง แต่ถ้ามพิจารณาให้ดีจะพบว่า โครงสร้างของคณะรัฐประหาร ไม่ว่าจะเป็น คณะปฏิรูปการปกครองแผ่นดิน และ/หรือ คณะปฏิวัติได้เปลี่ยนแปลงไปจากโครงสร้างเดิม กล่าวคือ ผู้บัญชาการทหารบก หรือผู้นำทหารในกองทัพบกมิได้เปลี่ยนแปลงไปจากโครงสร้างเดิม กล่าวคือ ผู้บัญชาการทหารบก หรือผู้นำทหารในกองทัพบกมิได้ เป็นผู้นำในการยึดอำนาจดังกล่าวซึ่ง เมื่อ เปรียบเทียบการรัฐประหารในอดีตที่เคยปรากฏตั้งแต่ปี 2475 เป็นต้นมา จะพบว่าผู้นำกองทัพบก และ ทหารบกจะ เป็นการนำในการยึดอำนาจการปกครองเป็นผลสำเร็จ และถึงแม้ว่า การปฏิบัติ เมื่อปี

¹ เรื่องเดียวกัน.

² เรื่องเดียวกัน.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 46.

พ.ศ. 2514 ซึ่งจอมพลถนอม กิตติขจร เป็นผู้นำนั้นจะมีใ้ผู้นำในกองทัพก็ตาม กล่าวคือในขณะที่ทำการปฏิวัติ จอมพลถนอม กิตติขจร ดำรงตำแหน่งผู้บัญชาการทหารสูงสุดและผู้ดำรงตำแหน่งผู้บัญชาการทหารบกในขณะนั้นก็คือ จอมพลประภาส จารุเสถียร ซึ่งเป็นผู้นำทางทหารอีกผู้หนึ่ง ซึ่งร่วมมือกับจอมพลถนอม กิตติขจร มาโดยตลอด และมีสายสัมพันธ์ต่อกันอย่างลึกซึ้ง จนกระทั่งสามารถสรุปได้ว่า ผู้นำทั้ง 2 นี้ มีความสัมพันธ์ทางการเมืองในฐานะที่เป็นกลุ่มอำนาจเดียวกัน และสนับสนุนซึ่งกันและกัน

นอกจากนั้น จอมพลถนอม กิตติขจร ก็เคยดำรงตำแหน่งผู้บัญชาการทหารบกมาก่อน¹ เคย เป็นผู้บังคับหน่วยระดับคุมกำลังในกองทัพบกในกลุ่มของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ และเคยนำกองกำลังในบังคับบัญชาของตน ปฏิบัติงานเพื่อสนับสนุนจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ในทางการเมืองหลายครั้งจนเป็นผลสำเร็จ ในสมัยที่จอมพลสฤษดิ์ ดำรงตำแหน่งผู้บัญชาการทหารบกนั้น จอมพลถนอม ก็เป็นรองผู้บัญชาการทหารบก ซึ่งชี้ให้เห็นว่า ขั้นตอนการก้าวขึ้นสู่อำนาจทางการเมืองของจอมพลถนอมนั้น มีการสืบทอดในระหว่างกลุ่มผู้นำโดยมีการถ่ายโอนตำแหน่งผู้บังคับบัญชาในกองทัพ ดังนั้น แม้ว่าจอมพลถนอม กิตติขจร จะมิได้มีตำแหน่งบังคับบัญชาในกองทัพโดยตรง แต่ก็สามารถใช้อิทธิพลควบคุมกองทัพบกได้เด็ดขาดด้วย เหตุผลดังกล่าว

อีกประการหนึ่งการปฏิวัติเมื่อ พ.ศ. 2514 นั้น เป็นการปฏิวัติตัวเองโดยกลุ่มกำลังที่อยู่ภายใต้การควบคุมของตนเอง และในขณะที่ตนเองกำลังอยู่ในตำแหน่งผู้นำทางการเมืองของจอมพลถนอม กิตติขจร ดังนั้นการปฏิวัติในครั้งนั้นจึง เป็นเพียงการ เปลี่ยนแปลงสถานภาพการ เป็นผู้นำทางการเมือง จากระบอบรัฐสภาตามรัฐธรรมนูญสู่ระบบเผด็จการโดยคณะทหาร โดยมีได้มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงตัวบุคคลที่เป็นผู้นำทางการเมือง ซึ่งแตกต่างไปจากการรัฐประหารครั้งอื่น ๆ ที่โดยมากคณะทหารจะ เข้ายึดอำนาจจากรัฐบาลพลเรือนหรือรัฐบาลทหารที่อยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญ

เงื่อนไขดังกล่าวข้างต้นนี้ เมื่อนำมาเปรียบเทียบกับการทำรัฐประหาร เมื่อปี พ.ศ. 2519 และ 2520 จะพบความแตกต่างในแง่โครงสร้างทางอำนาจภายในคณะทหารเอง ดังกล่าวผู้นำคณะปฏิวัติก็เป็นผู้ที่ดำรงตำแหน่งผู้บัญชาการทหารสูงสุดซึ่งมาจากผู้บัญชาการทหารเรือ (พล.ร.อ. สงวัณ ชลออยู่) และเมื่อทำการปฏิวัติ ปฏิรูป หรือรัฐประหารแล้ว ผู้นำดังกล่าวก็มิได้มีบทบาทที่สำคัญในการจัดตั้งรัฐบาลปฏิวัติแต่ประการใด¹ ทั้งนี้ดังที่ได้ทำการศึกษาไว้แล้วในบทก่อน ๆ คือ ได้มีการเปลี่ยนแปลงศูนย์อำนาจในกองทัพบก ไปไม่มีผู้บัญชาการทหารบก ผู้ใดที่มีอำนาจหรือมี

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 98.

อิทธิพลอย่างเด็ดขาดในกองทัพ¹ อิทธิพลที่แท้จริงได้เปลี่ยนแปลงไปสู่ผู้นำทหารระดับนายพันที่
คุมกำลังระดับกรมและกองพัน ซึ่งต่อมากลุ่มนายทหารดังกล่าวได้มีการรวมตัวกัน เป็นกลุ่มและ
เข้ามามีบทบาททางการเมือง ตั้งแต่ปี 2516 เป็นต้นมา โดยที่กลุ่มนายทหารหนุ่มเหล่านี้มีความ
รู้สึกสะเทือนใจใบบทบาทและสภาพภาพของกองทัพที่ถูกกีดกันออกจากการเมืองนายทหารกลุ่มนี้มี
ความคิดทางการเมืองแบบอนุรักษนิยม² และมีความเชื่อมั่นในรัฐบาลรูปแบบประชาธิปไตยที่มีเสถียร
ภาพหมายถึง การปราศจากความขัดแย้ง การประท้วง การต่อต้าน หรือความวุ่นวายทางการเมือง
ต่าง ๆ³ ของกลุ่มบุคคล ซึ่งกลุ่มทหารดังกล่าวเห็นว่าเป็นอันตรายต่อความมั่นคง ไม่เป็นระเบียบ
เรียบร้อยและทำให้บ้านเมืองไม่สงบ⁴ กิจกรรมในระดับเริ่มต้นของกลุ่มฯ ส่วนใหญ่จะเป็นไปในรูป
การเผยแพร่ทางความคิด ได้แก่การจัดนิทรรศการ การอภิปรายการแสดงข้อคิดเห็นหลังออก
แถลงการณ์⁵ ต่อมา เมื่อกลุ่มทหารหนุ่มดังกล่าวได้มีการรวมตัวกัน เป็นกลุ่มก้อนและมีความเหนียวแน่น
ย่อมเกิดพลังพอสมควร เนื่องจากกลุ่มนายทหารดังกล่าวเป็นผู้บังคับหน่วยกำลังดังกล่าว กลุ่มทหาร
เหล่านี้มีแนวความคิดที่ต้องการแก้ไขปัญหาคความวุ่นวายต่าง ๆ ในช่วงที่มีการมีส่วนร่วมทางการเมือง
ของประชาชนหลาย ๆ กลุ่มขยายขอบเขตกว้างขวางภายหลังการเปลี่ยนแปลงเดือนตุลาคม 2516
ด้วยการยึดอำนาจ แล้วใช้ความเด็ดขาดเข้าบริหารงาน เพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าว ของชาติที่เชื่อว่า
เพื่อให้เกิดความมั่นคงและเกิดเสถียรภาพทางการเมือง กลุ่มฯ จึงได้ร่วมตัวเข้าสนับสนุนผู้นำทหาร
ในช่วงต่อมาโดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้บัญชาการทหารสูงสุดให้กระทำการปฏิวัติยึดอำนาจการปกครอง
ดังกล่าว⁶ จึงได้ก้าวเข้ามาสนับสนุนพลเรือเอกสงัด ชลออยู่ ผู้บัญชาการทหารสูงสุดในขณะนั้น

¹ เรื่องเดียวกัน.

² เรื่องเดียวกัน.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓.

⁴ เรื่องเดียวกัน.

⁵ สัมภาษณ์ พอ.จำลอง ศรีเมือง, วันที่ ๓ มิถุนายน 2524 โดย ชัยอนันต์ สมุทวณิช.

⁶ ชัยอนันต์ สมุทวณิช, "ยังเดิร์ก...", หน้า ๑๑.

กระทำการรัฐประหาร¹ โดยกลุ่มฯ เสนอตัวเป็นฐานกำลังสนับสนุนให้และเมื่อคณะปฏิรูปการปกครองแผ่นดิน (พ.ศ.2519) ได้จัดตั้งรัฐบาลปฏิรูปสำเร็จโดยให้พลเรือนคือนายธานินทร์ กรัยวิเชียร เป็นนายกรัฐมนตรีดำเนินนโยบายและบริหารงานตามการบงการของคณะทหารจนกระทั่งเกิดความขัดแย้ง และประสบปัญหาบางประการในการดำเนินงาน กลุ่มทหารดังกล่าวก็ได้ดำเนินการให้มีการปฏิวัติ ยึดอำนาจจากนายธานินทร์ อีกด้วย²

จากสภาพการณ์ดังกล่าวพอที่จะพิจารณาความแตกต่างของการปฏิวัติในช่วงก่อนปี 2516 กับการรัฐประหาร พ.ศ.2519 และ 2520 ได้ดี ในส่วนที่เกี่ยวกับโครงสร้างทางอำนาจภายใน คณะปฏิวัติ นอกจากนั้นจากการศึกษายังพบความแตกต่างอีกประการหนึ่งก็คือ มูลเหตุหรือวัตถุประสงค์ของการทำรัฐประหารแม้ว่าจะมี เป้าหมาย เพื่อยึดอำนาจทางการเมือง เพื่อให้การกำหนดนโยบายระดับชาติ เป็นไปตามแนวทางที่คณะทหารต้องการ แต่เป้าหมายเฉพาะหน้าก็มีความแตกต่างกัน ดังที่ได้กล่าวไว้แล้ว

นอกจากนี้ในการปฏิวัติ-รัฐประหาร พ.ศ.2519 และ 2520 ก็ยังมีปัญหาติดตามมา ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการควบคุม เอกภาพในกองทัพไม่ได้สมบูรณ์ กล่าวคือมีการกบฏเกิดขึ้นถึง 2 ครั้ง ในปี พ.ศ.2520 และ พ.ศ.2524 ซึ่งนายทหารที่ก่อการกบฏนั้นก็ใช้กองกำลังของทหารบกนั้นเอง การกบฏครั้งแรก เมื่อวันที่ 26 มีนาคม 2520 นำโดย พลเอกฉลาด หิรัญศิริ ก็ได้อาศัยกำลังจาก กองพล ซึ่งมีที่ตั้งที่จังหวัดกาญจนบุรี และการกบฏในวันที่ 1-3 เมษายน 2524 ก็เป็นการกบฏ โดยกลุ่มนายทหารระดับคุมกำลังในกองทัพบกที่เป็นฐานกำลังให้คณะรัฐประหารนั่นเอง ซึ่งการกบฏแต่ละครั้งได้ก่อผลสะเทือนให้แก่ คณะรัฐประหารและรัฐบาลทหารซึ่งจัดตั้งโดยคณะรัฐประหารนั้นๆ ไม่น้อย ซึ่งแสดงให้เห็นว่าการยึดอำนาจครั้งหลังนี้มีปัญหาถูกท้าทาย ซึ่งแสดงถึงความแตกต่างในเรื่องของศักยภาพของทหารในการเข้าครอบงำทางการเมืองระหว่างช่วงหลังปี 2516 เป็นต้นมา กับช่วงก่อนหน้าปี

¹ เรื่องเดียวกัน.

² เรื่องเดียวกัน.

ดังนั้น เจอนไซที่เปลี่ยนแปลงในเรื่องที่เกี่ยวกับการขยายบทบาทการมีส่วนร่วมทาง
 การเมืองของกลุ่มพลังหรือของประชาชนหรือของพรรคการเมืองต่าง ๆ รวมไปถึงอำนาจของ
 กองทัพ ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงมาตั้งแต่ ปี พ.ศ.2516 นั้น ก็ยังคงไม่มีความเปลี่ยนแปลงเป็ยนเบน
 ไปมากอิทธิพลของกลุ่มพลังหรือพรรคการเมืองหรือบทบาทการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน
 ซึ่งแพร่ขยายมากขึ้นก็ได้ถูกจำกัดจากคณะทหารใต้ร่มดลันและเด็คชาต สภาพการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว
 จึงมีผลกระทบต่อมาจนถึงช่วงการเลือกตั้งในยุคหลัง ๆ คือ พ.ศ.2522 และ พ.ศ.2526 รวมไปถึง
 การเปลี่ยนแปลงบทบาททางการเมืองของกองทัพด้วย

ศูนย์วิทยทรัพยากร
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย